

НОВА ЗЕТА

Књижевни Мјесечни Лист.

Амо живо цвећу поитајте,
Па га с' млади пуно накидајте,
Да вам путем дивно замирише,
Да вам срце за кућом уздише!

Бранко.

ЊЕНОМ ЦАРСКОМ ВИСОЧАНСТВУ
СТАНИ НИКОЛАЈЕВНОЈ

Војвоткињи Лајхтенбершкој,

Књагини Романовској,

у споменицу.

Слети се Сјевер са неба сива,
Додијало му живјети сам:
Сунчева нега ужди одива,
Дивоше нене мами га мам.

*

И задоби је. Што ће да бива?
Да ли ће дива да стоји плам?
Или ће Сјевер пламен да скрива
У драги, сјајни, вјечити кам?

*

Нека се њина споји врлина,
Нека им вјечна буде милина,
Једно су другом небески дар:

*

Па ће да слети с виших висина
Благослов и на милог Ви сина,
Сјевера снага и сунчев жар.

Лазо Костић.

Бранко Радичевић.

Покушај

Луја Војновића Ужичкога.

Свом повратиму Милану Решетару

у знак љубави посвећује

писац.

(Сврха II-ог дијела.)

Многи проциједише питање: што ли је Бранко радио у годинама 48 и 49! Тражише га на бојноме пољу као другог Петефија. Тражише га у бујици ентузиазма

за ослобођење, на улици, у одборима, у скупштинама. Неки од прекомјерне љубави к pjesнику, а неки опет од немирна и незадовољна критична духа, траживши га заман, приговорише му нехајство за народну ствар. Пjesнику „Ђачкога Растанка“ бацаше у лице, не велим издајство, не, али слабост и гријешан немар — управо како га знаменит наш књижевник у иперкритичноме часу прозва „сушићавим“ пjesником. Свак дакле пита; та шта је Бранко радио у онијем годинама? Ми одговарамо: запјевао је „Гојка“ и „Хајдуков Гроб“. Што ће те више? Ако то није критика доста, ми их од срца жалимо, и бојимо се да нијесу ништа научили од овијех педесет година наше политичке историје! Јер што видјесмо? Алексу Петровића мријет на бојноме пољу у кожи Шандора Петефија за слободу мађарскога племена против слободе српскога. Ово би један плод времена. Други би био један народ, српско-хрватски народ, преварен и издан сјутрадан иза побједе. Трећи феномен би крути германизам који једнаким насиљем завлада побјеђенијем и побједитељима. Против тих појава имамо „Гојка“ у прољећу године 1848 и „Хајдуков Гроб“ фебруара 1849. У њима је све оно мало добра што имамо. У њима је једино јемство неоскрвнута развијања нашега народнога духа. Ваљају за двије побједе, бар онакве какве кумоваше нашему кољену! Ви не можете наградити оне стихове — ни митом, ни издајством, ни лицемјерством, ни бијењем отаџбине. Сиромашни су, просто им било. Голи су, просто им било. Простодушни су, просто им било.

„Та боље је спреда оберучке,
Него страга ударати мучке,
Боље чедо и пређаволасто,
Нег богаљче и слепо и кљасто:
Да уз туђи корак парамљује,
Да га туђа рука зарањује.“*)

*) Бранко Владичи, из Беча 7. Јан. 1848.

Баш тога ради дижу ре као живо свједочанство против епилога године 1848, што доживјесмо ономадне. Та, још цвијеће није усахло на Арадекоме споменику! Безумна хрпа људи, које модерна фразеологија зове „посланицима народа“, а српски језик зове трбухождерима и себезнаоцима, овјенчаше гроб људи, који подигоше на вјешала стотине српскијех синова, а можебит и каквога Бранковога рођака! Пред толиком моралном развраћености ми не можемо жалити, да се Пјесник није мијешао у политичке кризе онога времена, и да није доживио понижење наше части и нашега имена пред цивилизованијем свијетом. Пјесник је добар дио одабрао „који се не ће отети од њега“.

Био некада један господар силнијех дворова. Звао се Гојко Змајевић.

„... соко је ка' му отац био“

Лов ловио, шетао се по шумама, пењао се по клисурама и врлетима. Ишетавши једнога дана по свом обичају, стиже га олуја, па застрани у беспуће. Заспи од умора и снџи грдан сан. Искочио медвјед из шуме, па му куца срце. Пренувши се иза сна, спази мјесто медвједа лијепу мому, па ће је запитати:

„Кажи брату ако си девојка
И људска те одојила дојка

Оли чарне ове горе вила“.

Лијепа мома дакако љепше одговара. Дјевојка је кћерка Рајка Жеравице.

„Гледни само — видиш тамо горе
Ове беле поносите дворе.

То су двори Жеравице Рајка,
То су двори мојега бабајка“.

Дјевојци је име Цвијета. Улази Гојко у дворе, „а лепо га Рајко дочекао;“ пита један другога за јуначко здравље, за име и род. Нађе се да је Гојков отац, Змај Милутин, другарио с Рајком у боју с Турцима и да му је Змај једном спасио главу. Гојко се и Цвијета заљубе. Гојко стражијаше стражу против Турака; када му побратим Раде дође на измјену, онај ће му:

„Хајде брате, хајде Радивоје
Да ти злато ја покажем своје“.

И пођу заједно, да покаже Гојко ту љепоту побратиму. Али кад је Радивој спази, заљуби се и овај у Цвијету, ну таји по-

братиму, па кад га овај пита на повратку зашто је тако сјетан, Радивој му одговара:

„Своје сам се сетио сестрице,
Њу ка' анадеш земља већ покрива,
Ја помислих: да је сада жива!“

Простодушни се Гојко умири. До мало се отвори бој на Турчина. Брда јече од старе, а једнако младе, вике: „у ждријела јунак ко је!“ Гојко води војску. О боку му је друг Стојан. Овога прати жена мила и не ће да га остави. Црна је злутња мори и зна да више не видје свога Стојана.

„Не ћеш! не ћеш! к'о ван себе врисну“.

Али је срамота Србину проплакат и попустит слабој женској љубави. Стојан отури јадну жену и ова се обезнани. Бојак почимље. Срби и Турци чуда чине. Разлијеже се цика пушака од брда до брда, Гојко тражи Радивоја и плаче:

„Ох, јунак је Радивоје био,
Па је гдегод главу изгубио“.

Али је наш Радивој јунак друге врсте, уграбио Гојкову Цвијету и, налик на онога сина Козака Тарас Булбе, заклонио се у град турски, погазио име и поштење, да брани своју невјеру од Срба. Бије се жестоко бој с Турчином. Међутим и у Турака један другоме уграбио дјевојку: Арслану уграбио Тале Хајкуну „ружу тек развиту, па у киту с љиљаном савиту“. Трагедија се прииче крају. Град турски „мрко кроза тмину на србињску гледи покрајину“ — закриљује Радивоја који је

„Побратимство под ноге вргао
Родну земљу аловтуру издао

Али

„Иду Срби, јечи поље равно“.

Бојак је близу. Војске једна до друге. Турци су наметом потучени. Радивоје у здвојности хоће да убије Цвијету, али Гојко избаци пушку на издајницу и овај погину. Гојко

„Узе Цвијету, на коња је хити,
„Па се њоме из крешева хити“.

Сад настаје дивљи бијег осталијех дјевојака и заљубљенијех момака. Тале бјежи са Хајком. Стојан гони ову двојицу е

„... мисли Српкиња је,
Чија можда љуба вереница
Што уграби негде лотурица“.

Али се Тале обрну из ненада и обори Стојана, који се у самртни час сјети црне слутње вјерне друге:

Збогом Мило, јеси погодила.“

Хајкуна пробада опет ножем Тала и пјесник филозофски надодаје:

„Заш отима', што му Бог не дао,
Та срце је од самога Бога,
Кад те не ће, не гони никога.“

Међутим

„На мртваце бистра роса пада“

а Хајкуна иде

„Кроз мртваце сузана и крвава“

па тражи драгога, кога једанпут видје, те се у њега заљуби. Тражи Радивоја и нађе га мртва. Када видје грдне ране што му покрише тијело, спопаде нож и

... „уби се од тешке жалости.“

Стојанова Миле, од туге за мужем, савија се над гроб војнов —

„Око крета руке обавила
Проша' живот, проша' јад и боља.“

Од те страшне хекатомбе, не остаде него сам Гојко са Цвијетом. Вјенчаше се сретно и Цвијета роди мужу четири сина и двије кћери.

Ово је у мало ријечи гола суштина пјесме. Лако је видјети чиме се „Гојко“ разликује од друге пјесме „јуначкијех“ пјесама посестрима. Бранков је *procédé* особит и карактеристичан за имперсоналну и неизвјесну нарав народне пјесме, какву је он подиже у умјетном облику. Ми чудом питамо: Гдје је мјесто овоме догађају? А вријеме? Какви су ти људи? Откле су? Да ли Црногорци? Да ли Бошњаци? Да ли Србијанци? Питања без одговора. Истина је ова, да ми не знамо него двије ствари — бива, да су то Срби и да је то бој против Турака. То је пјеснику доста. Овај неизвјесан театар народне епике, који обухвата пет вјекова, јест опћенити театар сваке приче. Људи нијесу него персонализации осјећаја. Гојко, Рајко, Радивој, Стојан! Заман их питамо што су, како питах онај крчмар Ренза Трамаљина: „*nome, cognome e patria!*“ Заман тражимо да схватимо те дворе у тој шуми. Та гдје су српски двори за турскога владања? А опет су одвише модерни за прве оне бојеве још од прије Косова! Јасно је дакле

да пјесник тражи епску основу за своје лирске полете и ништа друго. „Гојко“ је налик на оне слике Пусина или Клод Лорена, на којима видимо шуме, брежуљке, глатка (и одвише глатка) стабла, дворе, поточиће, елегантне шпиље, али не би знали казати приказује ли слика крај у Галилеји, оли Земаљски Рај, оли Нормандију, оли обале Рајне. Све је опћенито и без карактера. Али зато се у томе оквиру подиже једна мисао, велик историјски приказ, та Праоци Рода љуцкога, та проћерање Агаре, та повратак расипнога сина. Ето такав је Бранко. Је ли таква пјесма — „епска“ пјесма? Може ли се *такој* пјесми приговорити лирски уметак? Колико је различит „Гојко“ од Медове „Цвијете“ оли од Гогољевога „Тарас Булба“ у ономе што би ради назвати *човјечанска црпа* пјесме! Све је јасно и знано у „Цвијети“. Мјесто: комад оризонта између оморика Лоџума, хриди Госпе од Милосрђа и чепреса Гужа. Годиште: Расан републике. Лица: Та, рег' би да их познамо, тако су персонални. Многе видјесмо још те се штапаху за нашега дјстињства! У „Тарас Булби“ знамо да је бој Пољака с Козацима и знамо који и познамо пољачку господу и козачке хетмане. Имена су обична, знана, лица оштра, профили познати. А опет Бранкова пјесма баш те велике мапе ради расте у величанству. Та неизвјесност времена, особа и мјеста даје обилежје свакоме времену, свакој особи, свакоме мјесту. Јер што су на пошлетку то пет вијекова? Једна јединствена историјска фаза. Народ изгубивши своју повијест, створи је сваким даном нову у окршају са некретом. Сваки је бој налик на другога. Сваки је дан дакле синтеза једне велике перизоде повијести, која је у другејех народа означена праразличитијем фазама државнога, душевнога, вјерскога живота. Монотонија је прво и главно обилежје пет вјекова нашега живота и Бранко не може него бити вијеран монотонији свога народа.

Љ. Штур жали се на Бранка, да је ставио уводе и уметке у епску пјесму. Она треба да буде баш народна, дакле без увода и без уметака. Г. Јован Бошковић(*) кумује томе суду, па надодаје: „Томе је лако помоћи. „Гусле моје“, „Зоро бела“ и „Ао свете“ ваља само наштампати као

(*) Предговор к' шестоме изд. Бранка, стр. XXI.

увод за себе, па пјесму о Гојку почети са „Ох олује, ао грмљавине“. Тако исто ваља одвојено (опет као увод другоме дјелу) наштампати уметак „Песмо моја, песмо од некада“ и „Даничићу! тебе сад братимим“ па настављајући приповетку без прекида, почевши лист са „Нојца оде, сину зора бела“. „Иначе — доспијева писац — и Штур признаје важност тих пјесама“. А нама се чини да не признаје ни мало, или барем не онако како би је имао признати. Да се разумијемо. Што то хоће рећи „одвојено наштампати“. Ако се не будемо споразумјели о значењу ријечи, све ће нам ово бити нејасно. Или Штур (Бошковић) признаје, да су ти уводи и уметци потпунијем правом ондје гдје су, да је Бранко знао зашто их је ставио, знао да прекида њима причу и хтио прекинути онако и не другачије — тада чему жељети да се „одвојено наштампају“? Одвојено! Та Бранко их је одвојено и наштампао, кад је једним материјалним потезом означио идеално раздијељење у самој пјесми између уметка и приче! Али ако доиста мисле, да је Бранко без разлога ставио оне уводе и уметке, да ти уметци немаду никакве унутришње везе са причом, тада их не треба ни одвојено наштампати (јер одвојеније не могу бити) него их на просто избацити, па ставит их на посе гдје другдје под другим именом. Били то саме Штуру (Бошковићу) било драго? Али је то логични пошљедак оне премисе. Јер ми не можемо никако разумјети, да материјално дебели оли тањи потез може допринијети бољему разумијевању нарави оне пјесме. Бојим се да се ми добро не разумијемо о значењу „епске пјесме, према народне.“ Ова дефиниција, овако изречена, сумњива је. Мисли ли Штур да је Бранкова пјесма *идентична* са јуначком пјесмом слијепаца? То је питање. Ако то мисли, тада, прије свега, чини насилје Бранку, извраћа му намјеру, па тад напосок има и право да *таква* пјесма има бити без увода и без уметка! Али ко је рекао да је „Гојко“ епска пјесма онако како би је Штур жељео? Нама се чини на против да та пјесан, и сва Бранкова дјела, носи оштро-означено обилежје „умјетне поезије у народном *духу*“ како рече Стојан Новаковић. Бива суштина је народна, *par excellence* народна, али опет не као што је „народна пјесма“ облик и

правила и стварања сама и рефлексивна страна надахнута су умјетничком жицом; корен му је у народу, гране су у ваздуху опће поезије. Бранко није „дјевач“ народни као слијепци, нити је он градио јуначке пјесме некаквијем системом и отсјеченијем законима. Хтјети му сапети лирско тежење што влада сваком страницом, те се силно намеће свуда, па и усред кршева са душманином, то је жртвовати пјесника тјесногрудноме и педантноме критицизму. Ту би ампутацију имали учинити многијем ремек-дјелима јевропске литературе. Напомињемо примјера ради Бајроновога „Дон Жуана“. То је без двојбе у широком смислу ријечи епска пјесма. Имамо јунака и јунаковијех догађаја у изобиљу. Али колико уметака и читавијех уломака силнога лиризма и дубоке сатире, без којијех би једнако разумјели причу и једнаким би интересом слиједили „Дон Жуанове“ згоде! Хоће ли Штур рећи, да би се ти уметци имали избацити (јер је то права намјера Штурова, а Бошковићев предлог није него компромис), јер их *спос* у опће не трпи? Ах, колико се гријеха у име твоје учинило епска пјесмо!

„Гојко“ као чиста јуначка пјесма нема особите цијене. Свакако не може да се мјери са ниједном народном јуначком пјесмом. Прије свега *пет* мртваца не може бит опростено него Шекспиру. Французи не опростише ни овоме толику хекатомбу људи, како видјесмо за пошљедњега глумљена Хамлета у Théâtre Français. У пјесни од двадесет страница редање тих љубавних сјена није ни наравно, ни естетично. Знамо да је Бранко романтик, али горе за њега. Романтична школа роди „Les Burgaves“, „Ернанија“ и „Лукрецију Борђу“ и пропаде, јер не бјеше на реалној основи, јер страсти бијаху ненаравне, силаху догађаје и здрав разум. Опет је велико неразмјерје између догађаја главнога јунака и другијех лица пјесме. Каква ли је веза међу Стојаном, Милом, Талом, Хајкуном, Гојком и Цвијетом? Готово никаква. Догађаји се ређају прећерано и прстодушно. Онај догађај који је без двојбе занимљив и увелике драматичан и, јаох, нериједак у несталној славенској души — Радивојево издајство — нема релијефа; испричан је на брзу руку баш онако како је испричана епизода Хајкуне; није у ничему виши и

знаменитији од овога и од којега мудраго другога; не даје нам времена да му погледамо у очи, да видимо јаки контраст између преварена пријатеља и онога који, страсти ради, бије бој против своје браће. Сретна и плодна мисао. Али је ми само слутимо. Ми је више причамо у нашој машти, жалећи се на pjesника, те је жртвова узгреднијем ликовима и бојевима. Таква би, по нашем мишљењу, та епска pjesма била, да је није спасило јецање pjesниковога срца, да о њој не би могли рећи, варијантом, што је Бранко енергичном фразом рекао о турској глави у „Бачкоме Растанку“:

„Кроз њу горски ветар дува.“

И доиста, кроз њу Бранкова душа дува. „Гојко“ је тканина, на којој је елегича изаткала везиво, а не јуначка народна pjesма, у којој су случајно застранила два лирска уметка. Овако ваља да је судимо.

До сада обранисмо племенитог pjesника од критике, која би се рада *уопће* упртити у слободу pjesникову. Праведност захтијева да речемо, да су лирски уметци „Гојка“ сваки на своме мјесту и да јединство влада цијелом pjesмом.

Који Србин, што говоримо! који Југославен не познаје онај приступ „Гојка“? Ми га нијесмо никада читали или чули, а да нам се очи не помутити. Сјећамо се као сада једне вечери, у Загребу, — бјеху они дани када народ испрати Pjesника на Стражилово — слушасмо познатог нашега пјевача господина С. Д. Гусларевом мелопејом, али умјетничким дахом закриљеном, праћен шумом стотину гласова, поче:

„Гусле моје овамоте мало,
Амо и ти, танано гудало,
Да превучем, да мало загудим,
Да ми срцу одладе у грудим,
.....

Тишина богомољења настаде у дворани. А кад пјевач, једнако праћен тихим одјеком многостручних гласова, узвишенијем гласом стаде блавити ријеч по ријеч пророчанство pjesниково и оне златне ријечи:

„Данас сутра час ће ударити,
Јарко сунце мени заклонити,
Из руку ми јасне гусле тргнућу
Моје тело под земљицу вргнут,
Ал' што певах, не ће пропанути
.....

бибавица прође љуцтвом, као кад о подневу класје шушти под сунчаном жегом. Сваки

од нас осјећаше да је један дијел нашега духа сакривен у свакој од онијех ријечи. Осјећасмо се јединствени у pjesниковој слави. Осјећасмо се један народ, са неком цијељи — пошто трпимо и болу нађосмо достојна pjesника! И доиста свака ријеч у овоме приступу има за нас неко знаменовање, та у ономе што говори, та у ономе што скрива. Показаћемо на свршетку овога покушаја, да је то на неки начин рачун нашега времена, посљедња ријеч једне епоке која слази у гроб.

Потресни почетак праве приповијести чини лијеп контраст са њежним значајем увода. Није тако реалистичан и висок као

„Оде јутро, ето веће пладне“

или

„Оде лето и омара
Липће жути, пада магла.“

Али се зато одликује неким смјелим потезом руке, који се мало даље подиже до савршености у лаконичкоме редању ријечи кад описује наставши мир наком олује. Нов доказ да је сила савршена само у умјерености.

„Буре неста — ноћ је — ведро — тпо —
Давно данас месец поранио,
Па већ дође — већ је пола ноћи —
Јоште мало и вора ће доћи —
И ето је, већ се помоли“

Разговор Гојка са Цвијетом доспијева са четири стиха у садањему времену, која увијек држасмо угледам стијешњене историјске дикције.

„Дођи к' нама, свак те радо чека,
Јер си видим путник из далека,
Мајка, сеја за тебе се боје,
Јер си самац оставио своје.“

Гојко се са Радивојем враћа из Рајковијех двора. Радивој памети новом љубави. Да га Гојко не запита: Што ти је? Ко зна бјеше ли издао побратима! Али Гојково питање сили га на неки начин да лаже и да доконча издајство, које тињаше без јасне свијести у његовој души. Па за то је оправдан унутријим разлогом онај дивни други лирски уметак, а естетички је савршен онакав на ономе мјесту, јер указује супроћ црноме издајству Радивоја, саму Бранкову љубав к Даничићу. Први је дијел уметка као неко продужење приступа. Од онијех знаменитијех ријечи

„Е па дотле, а куда ћу више“

нема никаквога скока на ово повраћање
пјесникова бола:

„Песмо моја песмо од некада,
Где је оно красно доба сада,
Кад те сретан ја певати почех?
Ох давно је, ма ја те не дочех:
Четир пута веће зима љута
Пограбила лишће са дрвета,
Четир пута сину прамалеће,
Лишће врати, окити дрвеће.
И тако ће док је века бити,
Једно грабит', друго доносити.“

Па се пјесник хвата објеручке побратима
који, прочитавши прву књигу Бранковијех
пјесама, изрекче над у будућност народа
ријечима Јеванђеља: „Не бој се мало стадо,
јер би воља оца небескога да ти да цар-
ство“. (Лука XII, 32).

„Даничићу! тебе сад братимим,
Да са срца мало јаде снимим:
Ја имадох брата рођенога,
Рођенога брата јединога,
Црна земља менека га уве,
Ја за њиме пролих горке сузе,
Ал' све замал — ништа не помогох,
Из гроба га подићи не могах.
Богом брате, кад роднога немам,
Не дај самац да се на пут спремам,
Хајде са мном, јер без братског друста
Веруј, веруј, земљица је пушта.“

Ко хоће да добро разумије љепоту и
истину ових стихова, нека отвори Мили-
чевићеву књигу: „Помени о Даничићу“ и
нека прочита Даничићева писма. Тада ће
наћи, да је у овима двојма душама била
нека заједничка жица, нека смјеса јасноће,
простодушности, унутрње нежности и за-
душене патње, те их је од нарави водила
к узајмичној љубави. Нијесу него десет
писама, али колико је науке у њима, а,
особито, колико познавања његове ориги-
налне особе, оригиналније него ли су сама
његова дјела! Али ко за то мари у нас?
Ми смо чудан народ. Дајте нам пергамена,
диплома, језичних коријена, теорија сваке
врсте, етнографских, филолошких, политич-
ких, ми ћемо се њих ради одрећи позна-
вања карактера, ћуди, осјећаја, у двије ри-
јечи свега онога што Французи згодном
ријечи зову: „le document humain“ и чеса
имамо толико потребе! Та је наша манија
за апстрактности преобразила на неки начин
људе у апстрактне појмове. Ми данас већ
не познамо добро Даничића као човјека од
кости и од меса, од душе и тијела, од крје-
пости и мана, него као формулу једне зна-

ности, једне расправе, једне теорије. До
тридесет година би ће легенда, како нам је
сада легендаран Бранко! И тако се догађа
да ми немамо никакве користи од велики-
јех значаја, који се родише у народу и
прођоше као празни сјени на театру наше-
га живота.

Пролазимо двије мале скице пуне жи-
вота:

„Сунце зађе — ноћ је — свуда тавно,
Догорели огњи већ одавно,
Коњи пасу, ма јунаци пали,
Крај пушака танавих заспали“.

Оли ону другу која почимље са гласовитим
стихом:

„Сунце седа поносито тито“ —

па цртајући оне одношаје јунака са лицем
небеским, који је једна од значајнијех црта
народне пјесме:

„Гојко у њем' очи управно,
За горицу влакано ваходи,
Чини му се срећу му одводи,
Нешто му је и чудно и тешко“

Трећи је уметак прави српски дитирамб
— опомена на „Бачки Растанак“ —

„Ма је чудно испод овог неба,
Од свуда нас лоша срећа вреба,
За то брже лововине амо,
Да се њоме браћо оружамо,
Да несрећу како од куд муне.
Дочекамо на те чаше пуне,
Да с' куцнемо, чашама' авекнемо,
Шат немилу како одбијемо“.

Овако прати смртни уздах Мирка, слуге
Рајкова, када овај јави Змајевићу, да је
Радивој уграбио Цвијету.

Тако се растајемо с „Гојком“; — ра-
засуте стране, које не познаше буру не-
мирнога времена, јер немир душе бјеше
друге врсте и другог времена. Вијеран
гласник народа, послуша га Бранко кад га
након стољетна тешка сна изненада запи-
та заборављене просте пјесме његовога дје-
тињства.

Прије него се забавимо „Хајдуковим
Гробом“ жељели би са двије ријечи озна-
чити ону особиту црту српске књижевно-
сти, по којој она има неко одређено мјесто
у јевропској књижи. Мислимо да нам опа-
ска не ће бити неумјесна, јер није никада
без користи имати пред собом тачан рачун
душевнога блага, како није без користи
знати у свагдашњему животу што имамо,
што немамо и што требамо.

Помњив мотриоц наше књижевности признаће, да се српски гениј у ничему није објавио толиком мјером пластичности, живе и осјећане истине, енергије, младости и одушевљења, како у цртању оне појаве, коју можемо назвати латинском ријечи „terroг ошпанис.“ То је по све наравно. Ко би се на то хтио жалити, ко би жељео понизити цијену наше књижевности тога ради, ко би је хтио приказати сичијавом и слабом у заметку, јер није кадра причати о другоме чему, тај би се имао жалити прије свега на онога, који предаде српски народ турчину да по њему гази, да му харач удари на главу а да га коцем дарива по трбуху, да нам дјецу обреже и учини је ордијом бичева божијих против својих отаца, да му разнесе благо, име, вјеру, слободу, част и живот. Али се нико не ће жалити на тај излијев Божије срџбе, јер он опет није него логична последица и достојна награда потпунога расула нашијех моралнијех осјећаја, наше државне заједнице, дјелотворне вјере, просвијетљенога патриотизма, пуно прије него ли је Турчин погазио ногом главе нашијех пређа. Треба дакле да примимо ову и ону чињеницу како просте чињенице, харно и понизно. Од тога слик једи да су пољане загнојене љешинама, жеђа крви, освета, истрага свакога мило срђа, хајдукова ероична љубав, хекатомбе јунака — нама познате и нормалне ствари, како су наравне ствари мир, богатство, сигурне и дозреле жетве или богате паше сељанима Нормандије или грофије Сусекс.

Наша је културна повијест означена посве јасно у Владичинијем ријечима:

„Младо жито, навијај класове,
Пређе рока дошла ти је жњетва.
Дивне жртве видим на томиле
Пред олтаром цркве и племена,
Чујем лелек ће горе пролама,
Треба служит чести и имену:
Нека буде борба непрестана,
Нека буде што бити не може,
Нек' ад прождре, покоси сатана!
На гробљу ће панићи цвијеће
За далеко неко покољење.“ *)

Па опет:

„Нек' пропоје пјесна од ужаса,
Олтар прави на камен крвави.“ **)

Па опет:

„Ако сабљу пољубиш крваву
И заплочиш у ноћне валове
Сљедује ти праху светковање!“ *)

Сам Владика можебит није сумњао колику је истину изустео, рекавши да ће из те „борбе непрестане“ „изнићи цвијеће“ „за далеко неко покољење“. Јесмо ли ми то покољење или друго, још даје, да чекамо? Оне ријечи слуте да нијесмо, него да смо једнако у „мртвоме мору“ што за собом оставља олуја на Оцеану. Оно „далеко неко“ јест тако неизвијесна, и, рецимо слободно, скептична фраза, да је можемо само тако протумачити. А на пошљетку, повијест сама свједочи да је то тако. Велико културно знаменовање те „пјесне од ужаса“ указа се тек у западнијем народима и једнако у њима. Ако они сада владају свијетом величанственом културом, умјереним а јаким уживањем слободе, експлоатацијом свих грана човјечјега знања, то имаду мимо појединијех јунака христијанства захвалити прије свега овоме растрканоме народу, који сам носаше прави, незахвални терет повијести. Ако је дакле та борба сва наша повијест, наравно бјеше, да обузме цио наш дух, да нађе у народу достојну епопеју и да та епопеја обузме наше најфиније и најсилније умове. И тако би. Кад се у првој половини овога вијека поче подизати наша нација на дошлицај новог времена, три највећа наша пјесника не одолише сили ситуације. Историци Јевропе који се зваху Ранке и Сен-Рене Тајандије (Saint-René Taillandier), као прави синови XIX. вијека, испричаше мирном и критичном фразом наша јуначка дјела. Али наши историци бијаху пјесници, рапсоди! У скептичком вејеку бацише жедноме народу четири пјесме. Не пјеваху ни танку анализу модерне душе, ни проблеме наше будућности, нити сликање једне цивилизације. Мало вишом, мало мањом науком приказаше једну крваву страну наше вјечно-монотоне повијести. Пред нама, који слушамо познате ствари, као Грци у Омирово доба, оживише литице, пољане, шуме, небо и земљу, рањенике, љубе, мученике и мучитеље, крст и слободу и, наставивши пјесму слијепца у другом облику, створише књижевност, која нема оригинална него ту пјесму, како наша повијест нема оригинална него ту муку. Тако се родише редом „Горски Вијенац“,

*) Горски Вијенац 652—662. Изд. Реш.

**) Г. В. 674—675,

*) Г. В. 621—623.

„Смаил Ага“, „Осветници“ и „Хајдуков Гроб“.

Прича је дакле ова: Хајдук Милун оте са својом четом Фатиму, кћер Мустаф-Аге, која бјеше обећана немоћноме старцу Мехмед-Бегу. Када се та два Турчина подиглоше у сватове, а у граду не нађоше Фатиме, кренуше у поћеру за Милуном. Стигоше га са његовом четом код неке бездане и ту се побише. Милун подлеже броју. Сви изгибоше. На пошљетку Милун прободен Фатиму, те се с њоме баца у бездану. Од оно доба то се мјесто зове „Хајдуков гроб“.

На овој простој и обичној причи Бранко сагради пјесан небројених љепота. Како имамо на прилику у „Конраду Валленроду“ потпуну слику изгинулих Темплара, тако у „Хајдуковом гробу“ имамо потпуну слику несталога српскога хајдука. Повијест би га премучала, а он би једнако живио, док има српскога имена, у овој пјесми.

Када наша слава погину на Косову, те народ изгуби и кнеза и државну самосвојност и политичку заједницу, српску душу закрилише безимени јунаци. Властелство и царство погинуше, остаде хајдук:

„Па се свети, и јуначки гине,
Гине сретан, ал' му име не ће,
За довијек у пјесмама траје. —

Име, које име? крсно не допста. Безимена леже расијана кољена што погинуше по српскијем пољанам за отаџбину. Име им је: Легеон. Сваки се од њих зове: Хајдук. У њему народ види божијега осветника; име и индивидуалност уступају мјесто причи и слава обасјава мисао тако властеланствено, да јунак губи у њој свој властити живот.

„Како муња што удара с неба,
Сине, пане, спржи па је није,
Тако хајдук у злотворе бије.“

Ниједна антологија не садржаје толико енергичне и fine присподобе! Ово што слиједи не треба коментара. Тешко је наћи потпуније и истинитије слике у мањему и одмјеренијему оквиру. Налик је на оне минијатуре Louis XIV. којима пјесници испричаше у александринцима читав садржај, толико је у њима насликано ствари:

„И два трипут макоше се Турци,
Уста брате, мало и велико,
На стотина тавкијех пушка

За хајдуком у потјеру поше,
Хајдук сави десно и лијево,
Док не смаши и док их не вбуни,
Па живијем окупи их огњем:
И гдјекојем срдашце опали.
Што претече стругну без обзира,
Оде причат' витешку невољу,
Један вели: хиљада их имл,
Други вели: није већ стотина,
Ал' сва кардаш мука заман ти је,
Кад их пусто олово не бије.“

Разговор Фатиме са хладним вјетром „од горице“, њезино чезнуће и њезин плач, двојба, страх и жеља, па опет ступање чете из горе, која

... тужи за њима и стрепи,
Кано мајка за дјечицом својом
Кад их на пут крвави опреми,
Мила су јој, а хује је среће,
Па се боји вратит' јој се не ће“

јест чист бисер народнога пјесништва. Слушања Фатиме мијења се у радост. Али гора жали изгубљену дјецу!

Отмица је пуна живота. Небо се мијеша са догађајима јунака. У Бранковој пјесми та се заједница свуда указује. Све што сада слиједи јест управо величанствено. Нигдје није описан мегдан хајдука с Турцима живљим бојама, вишом мјером а, у исто вријеме, неодрживијем entrainom. Има ли би описати све. Од онијех ријечи које говоре о рођају сунца:

„И ворица забијеље дивно,
Па се маша у влаћена њедра,
Отуд води оно сунце јарко,
Пружи њега више горе чарне,
Показа га цијелом свијету“ —

па до свршетка:

„И дан данас кад туд Турци мину
Сјећају се Милуна хајдука,
И дршће им срце у њедрима,
Па се моле својему пророку,
Да се такав више не подигне.

Све је јединствено, саливено као звоно, у живој, реалистичној, непрекидној акцији.

„Бојак траје — Срби чуда чине,
Али ко ће сили одољети!
Веће дође на те пушке мале,
А по гдјешто и на бритке ноже,
Већ до горе допријеше Турци,
Ма се бране злосретни хајдуци,
И падају — а нека их брате,
Свак замјене доста већ учини:
Косово би мога' пребољети,
А немоли мирно умријети

Неста дима и јуначке вике

И нестале цика од пушака,
Само кашто још по нож сијевне:
Турци рубе мртве српске главе.
Гледни тамо на једним каменом
Лежи један јунак на самрти,
Клонула му та доснида рука
Ал' још пушке мале не упунита,
Запео је, чека, погледује
Кад ће Турчин доћи му по главу.
Ето једног — већ му се приближи,
Хајдук маче пушку из потаје,
Пушка пуче, Туре о гле пауу,
Осмјехну се хајдук на издану“.

Ми питамо откуда толика сила прожиг-
вјела боја у овоме младићу! Томе ли су
пјеснику рекли да је пјесник сичијав, пјес-
ник „нервознијех жена“.*) Та ми снпјевамо!
— Да је пјесник „Смаил Аге“ у мужевној
доби, у свему цвату своје велике културе,
знао указати турскога агу при сипању ра-
јине ватре, можемо донекле разумјети. Ве-
лимо донекле, јер та особита психолошка
појава неидеалнога Мажуранића тако запањи
свијет, да је стао сумњати (дакако без те-
меља) о правој особи пјесника, како сум-
њаху ту скоро об очинству Шекспирових
драма! Да је црногорски владика знао
и могао предати пјесми јуначка дјела
свога кољена, проживједе бојеве, успомене
своје властите „замјене“ и да га је мрки
Ловћен надахнуо громовима, то разумијемо
лако. Ми пачек радо признајемо, да је цр-
ногорски пјесник далеко надмашно сријем-
скога пјесника у дивљој и оријашкој стра-
хоти крви, саме крви! Градација је пуно
јача. То није више ведар пјесник, који иза-
зивању прошлости даје мало питомије по-
зије на чаробни додир струне својих гу-
сала, него је сам глаумац на разбојишту,
опојен дивљом сласти боја, окружен ма-
глом, надахнут осветом. Ми не познамо у
у нашем пјесништву силније и, рецимо
слободно, страховитије апострофе од оне
што поје Вук Ђешевоступац:

„Чеву равно, гњјевдо јуначко,
А криво љуцко разбојиште,
Многе ли си војске запамтило,
Многе ли си мајке ојдило!
Љуцке су те кости ватрпале,
Љуцком си се крваљу опјатило.
Вазда раниш од Видова дана
Јуначкијем и коњскијем месом
Гавранове и мрке вукове.
Страшно л' бјеше једном погледати:

*) Вратићемо се на тај приговор у четвртоме
дијелу овога покушаја, премда не би анали љепше
обранити великога пјесника него ли је то учинио
наш пријатељ Др. Томановић у Старој Зети.

Дим те црни бјеше приклопио,
Сто хиљадах притисело Тураках;
Око тебе пушке грмијаху,
Фриштијаху хиљаде момаках,
А гракаху на јата вранови.
Ива тмине и сунце огрије:
Пред вечер се над тобом изведри,
Турке мртве по тебе бројасмо,
Погодит се нигда не могасмо
Око броја, колико их бјеше.*)

Треба да пролистамо странице Светога
Писма, да се спустимо на горе Гелвујске
и да чујемо онај плач: „Без крви побијени-
јех и без мачи од јунака није се враћао
дук Јонатанов, нити је мач Саулов долазио
натраг празан“ (2. књ. Сам. I. 22.) — да на-
ђемо нешто налик на елементарну силу
ове пјесме!

Али је Бранко учинио с неке стране
још више. Ублажио је финим осјећањем
оштрине бојева, а опет, надомјестивши про-
живјелу реалност неизрецивом силом своје
маште, описа војничком тачношћу крешево,
што други не видјеше него као кроз дим
битке или у ероичноме надахнућу успоме-
мене. Да без двојбе, Бранко је више лир-
ски него ли епски пјесник, али зато је
управо на истинитијој основи. Он не дава
само бруталну чињеницу. Он дава и оквир
у коме живи крвави приказ. Он увијек
тражи да нас гане, да проплачемо. Земаљ-
скијем сузама дијела небеске зраке. Осје-
ћамо срам разбојишта, али и мирис цви-
јећа што не могуће људи покосити. На
сврху није само распад, него модеран пје-
сник који, ухвативши вјеру са својим на-
родом, хвата се заједничкога коријена о-
собне, реалистичке, осјећане пјесме.

„Хајдуков гроб“ означаје сврху строго
народне Бранкове поезије. Ова епока није
него постепено развијање стожерне мисли
„Бачкога Растанка“, бива слављење народ-
нога преврата оживотвореном свезом срп-
скога духа са обновљеним језиком и мо-
дерним обликом.

Друго се доба отвара са „Стојаном“.
Ми ћемо вијерно сљедити Пјесника на
новоме путу. Видјећемо борбу у његовоме
духу са духом нове поезије, која хоће да
наметне своју састављену, нарав простим
концепцијама младога народа. Видјећемо
нове покушаје тога одличнога ума и како,
у доба највише књижевне кризе, усну у
крилу Анђела Смрти.

*) Горски Вијенац, 1733—1732.

П р е в о д и.

I.

Дјечија молитва.

(По руском.)

Моли се д'јете драго:
Сумње и бола тешки кам
Не помрачава твоје
Молитве чисте свети плам.

Моли се д'јете драго:
Св'јетова Творац чује т' благ, —
Он сузе броји твоје
Ка' добри отац, ком си драг.

А анђ'о твој хранитељ
Сузе ће можда скупит' те,
И у небески станак
Престолу Божјем дон'јет све.

Моли се д'јете, расти,
И нек ти благи даде Бог,
И ст'аро св'јет да гледаш
Млађаним жаром ока твог.

Но ако т' живот тежак
Смути невино срце, ум,
Ако те клет научи,
Љубав и вјеру сатре у њ'.

Тад клекни, сузу пролиј,
Клечећи љуби крстић свет,
Тим ћеш се с небом смирит',
А дражи биће т' људи, св'јет.

Из раја твог анђела
Послаће т' опет добри Бог,
Да опет моли за те
Небесног Оца свог и твог. —

Ж. Д.

II.

Рибар.

(Гетс.)

Вода шуми, вода бруји,
На обали рибар сједи,
За удицом у тој струји
Како плива тужно гледи.
Сједи тако, пази, вреба,
Вали с' дижу гори, доли...
А из њих се једна риба
На површје, гле, помоли.

Праћакне се, па прозбори:
„Што ми мамип дјепу моју,
На врућину смртну гори,
На удицу клету твоју?
Ој, да знадеш, на дну како
Весела је риба мала,
И ти сада одмах тако
Скочио би посред вала.

„Јарко сунце зар не пада,
И бл'јед мјесец дол' у море,
Да с' окупа, па да тада
Још сјајнији дође горе?
Бистри вали красних боја,
У наручје зар т' не зову?
Зар т' не мами слика твоја
У вјечиту росу ову?“

Шуми вода, бучи струја,
Па му кваси ногу босу,
Срце му се шири, буја...
У души му с' миље просу...
То збораше риба вјешто,
Он је слуша, слуша само,
Нешто због ње, и сам нешто,
Паде доље, оста тамо.

—мир Мир—.

Национална Библиотека
Црне Горе
ЂУРЂЕ
ЦРНОЈЕВИЋ III.

Два брата.

(Романса од Е. Хајна).

Oben auf der Bergesspitze
Liegt das Schloss in Nacht gehüllt.

Црном ноћи обавита
На врх бријега кула спава;
Сјев громава у долини
Ноћну тмину обасјава,

Та је св'јетлост двају мача,
Што су тргла браћа млада.
Та шта вам је, шта се згоди,
Шта је вама? браћо, сада!

Потакоше двобој очи
Те Лауре красне, лијепе;
Оба срца за том дјесом
Вену, чезну, дрхћу, хлепе.

Али кога од такмаца
Њено младо срце љуби?

Нико не см'је то да каже, —
Мач из кора: тај нек суди!

И напада братац брата,
Ударци се нагло роје.
Ох, за Бога, свјетли мачи,
Ђорав, ђорав по'о то је!

Ох злосретна, така браћо!
Ох долино мјесто худо!
На маче се натакоше
Један другог, ташто, лудо.

Прошло ј' од тад много љета,
Многу чељад плоча крије;
А с врхунца горе кула
Туробно се доље смије.

Страшни ход и цикот мача
Још по шуми и сад лута;
Истог доба, сваке ноћи
Понавља се борба љута.

Д. Ђ. О.

ПЕТАР II. ПЕТРОВИЋ-ЊЕГОШ
Митрополит и Господар Црне Горе
и
Пјесник српски.

Пјеше Др. Л. Томаковић.

III.

До четрдесет осме године.

Други пут у Русију. Гагић ислијеђује по Црној Гори и Боки. Побједа Владичина. Разграничење са Теспренином. Крвави сукоб на планини наштровској. Посредовање руско. Грахово. Посредовање везира босанскога. Односи и уговори са везиром херцеговачкијем. Смрт Смајил-аге Ченгића. Односи на арбанашкој граници. Турци заузимају Враћину и Лесендру. Заузимање Владичино да их опет присвоји. Положај у Боки уочи 48-ме.

Доставивши Петар II. у Беч, руски га посланик ту зауставља и доводи у право искушење. Гагић одма пише архимандриту Јосифу Павичевићу, ког је био Владика оставио на Цетињу мјесто себе у црквенијем пословима, тоном из кога дише највеће неповјерење према младој владаоцу. „Предполажем да тамо нису чисти послови. Знам, да је господин владика из Вијене преста- вио нашем министарству, да се је народ у

Црној Гори умножио до невјеројатности и да је Црна Гора принуђена изселити неколико народа, да би остали лакше живити могли и просио допштење, да једну чест народа с њим заједно пресели у Русију.“ Тер га моли да му одговори на ова питања: „1. Је ли истина, да се је тако силно народ у Црној Гори умножио, да је потреба једну чест изселити, да би остатак народа лакше живити могао? 2. Није ли по не- срећи каквога раздора, несогласија и между- собне брани у Црној Гори, која су побу- дила преосвештенога владику, да се уми- јеша у посао везира херцеговачкога код Грахова, мјеста, које сасвим у турској власти стоји и за то да сиромаси Грахов- љани и Црногорци пострадају? Ја имах за важни узрок питати Вас за вишеречено; јербо наше министарство радо би у сваком случају заштитавати колико се може Цр- ногорце, а незнајући управо, што се код њих чини и како се они сада налазе, не зна, с које стране почети предстатељство- вати за њи код Порте Отоманске.“ Но не добивши одговора с Цетиња какав је можда очекивао, сам Гагић креће пут Цетиња, да поведе право ислеђење противу младог вла- доца на лице мјеста, очевидно ушљед оне тужбе противу њега сковане од коалиције Иванић-Вучићевић-Гувернадуровића.

По извјештају самога Гагића, што га је управно руском посланству у Беч по- слије повратка из Црне Горе, најприје је он у Котору нашао Пера Томова Петровића, брата Владичина, и Стевана Перкова Вукотића, који су ту куповали жито и раздавали сиротињи. „Текер сам изашао на пазар, био сам окружен мноштвом сиромаша, који су ме питали, *хоћели се брзо владика враћити из Русије*, да их ослободи од глади.“ Из Котора је кренуо пут Це- тиња 16 марта са оба два главара црногор- ска и сјутра дан одма „у присуству сви- јех сенатора, некијех војвода и сердара примичке, ријечке и брдске нахије, који састављају правитељство у Црној Гори,“ Гагић је ставио ова питања: јесу ли у миру са пограничнијем властима; уважа- вају ли како треба сусједне власти ау- стријске царевине; постојили код њих у- нутрашњи мир и поредак; јесу ли покорни својој духовној пастири; и при свршетку, старали се Владика са своје стране да бла- гочестијем и справедливошћу задобије њи-

хово повјерење, а наредбама да сачува строги унутрашњи поредак и мирне односе са сусједима. На сва ова питања ова скупштина је одговорила рускоме изасланику како је одговарало истини и достојанству њенога Господара. Изложили су му право стање, у ком се земља налазила, кад су сви главари свјетовали Владику, да иде у Русију, да помоћи тражи народу у толикој оскудици. Односно унутрашњег мира, одговорили су му: „Само један случај јулија прошлог, кад смо оружјем покушали покорити прмничку и ријечку нахију, да плаћају мали порез, установљен опћим саглашјем, могао је бити поводом за непријатеље, да зло говоре о нама и о Владици.“

Ово је био одговор племенских главара, који је сасвијем обарао непријатељске тужбе противу Петра II-ог; но Гагић није био тијем сасвијем задовољан, те је неке на само распитивао за вријеме тродневног бављења свога на Цетињу о стању унутрашњем, и од њих је дознао, да је правитељство црногорско по одласку Иванића изгубило сву снагу, да народ жали што је он Црну Гору оставио, и да се жали на Владику и на његове сроднике! Па није му ни то доста било, него је желио прегледати и ризницу цетињскога манастира, те је срећом пуну ризницу нашао како старијих тако најновијих драгоцености.

С Цетиња је Гагић кренуо 21 марта преко Брајића у Будву, да настави ислијеживање противу Господара црногорскога. „Пошто сам се пријежно обавијестио у Црној Гори и у аустријском предјелу, гдје се налази манастир Мајина, у кредитнијем књигама у Будви и у Котору не оправдава се, да је владика заложно манастир Мајину за 7000 фиорина.“¹⁾

При свршетку, што најбоље карактерише ово ислеђење противу младог владарца, руски дипломат је распитивао и за његово морално владање, и с те стране доноси у своме извјештају, да је цијеле ноћи проводио у манастиру Мајинама играјући на карте са аустријским официрима..... и како се и не занима већ *ловом и шпешворством!*

У главноме дакле гласио је Гагићев извјештај министарству иностраних дјела у Петрограду, да су црногорски главари справили свога Господара у Русију, да из-

ради народу помоћи, и да народ једва чека, кад ће му се Господар из Русије повратити, што је из основа сву сплетку обарало, која је хтјела да престави у Петрограду, као да у Црној Гори влада међусобни раздор и непризнавање највише државне власти. Што је у извјештају било и примједба Гагићевијех противу главне му садржине, то није могло бити на штету Владичину него на корист, јер је то свједочило, да извјештај потијече из пера непристраснога; а што је било појединијех незадовољника у Црној Гори, то није никакво чудо, нити је то могло оправдати ону тужбу противу Петра II-ога.

Но што чини у Бечу онај млади владар црногорски од новембра докле се довршило ово ислијеђење, онај владар, противу кога се једнако повлачи оптужба, да је хтио, прије него је кренуо пут Русије, оставити своју отаџбину у невољи и побјећи ма куда по свијету? Могуће је, да је у очајању и гњеву кадгод то и пријетно, али да је он то озбиљно намјеравао, док је још био на Цетињу, како да он то не изврши из Беча, кад му је забрањено било у Русију поћи? Та и да није о томе на Цетињу никад ни промислио, не би чуда било, да му је то сунуло у Бечу, чекајући милост, да може прећи руску границу! Али не, он је знао у каквоме је стању оставио свој народ, па се великодушно, управо философски подложио великој бједи и напасти, која се била на њега оборила, и као прави отац своје породице, заборављајући себе, брине се за своје, те из Беча пише преставку о невољи, у којој се налази Црна Гора, и шље је у Петроград са својим секретаром Милаковићем, коме повјерава мисију, да пред људма од уплива у Петрограду брани правичност и истину у сплетци, која је била завела руску владу.²⁾

Гагићев извјештај из Црне Горе могао је бити у рукама руског посланика у Бечу концем марта или првијех априла,

2) Што Ненадовић прича, како је Владика у Напуљу на оном америкаанском ратном броду рекао капетану тога брода, да је толико пута промишљао, да крене пут Америци па да већ ништа и не чита о Јевропи, у којој седамдесет милиона Словена нијесу кадри ослободити Српство, у томе се огледа његово осуђивање руске дипломатије; а што у једном писму, полазећи из Петрограда, истом Цару Николи приписује, да је долазио до те мисли, тијем је очевидно хтио, да живљијем бојама престави мучно стање, у ком се Црна Гора налази.

1) Лавров стр. 88—93.

и пошто је видео, да је тужба противу Петра II-ог неоснована, одмах му издаје путни лист за Петроград. Но у Петрограду још нешто стоји на путу црногорском Господару, те га заустављају с пута у Пскову, одакле тек 18. маја долази у Петроград, — дакле послје пуно по године од како је с Цетиња кренуо!

У Петрограду је Владика Петар остао до 12 јуна, гдје се лично могао оправдати и заузети за свој народ. И он потпуно успијева, израдивши код Цара Николе, да повиси годишњу помоћ Црној Гори од 1000 на 9000 цекина.¹⁾ Па је хитао охрабрен и радостан у Црну Гору.

Тако је у Петрограду била рашћерана она олуја, што се била накупила над главом Петра II-ог, и Црна Гора била је дошла до средстава, како да потпомаже своју сиrotињу, тако да води уредије унутрашњу управу. И с те је стране млађани Господар црногорски могао бити заисто миран и задовољан; али се он морао с друге стране повратити на своју столицу тешком увредом, која га је морала до гроба пећи. Ми смо већ видјели, како је Петар II. био одан Русији; видјели смо како се мудро понаша на тешком положају владарца Црне Горе, у ствари независне, а у пракси не признате ни од саме Русије, стрпљењем и вјештином старог државника; видјели смо најпослије у самој Црној Гори уважање управе, а особито мира међусобнога, за чим је толико цезнуо његов свети претходник: а у Петрограду се подају упливу увријеђенијех себичњака, који су морали исчезнути испред ума и патриотизма младога Господара, те се противу тако свијетлога карактера поводи читаво ислијеђење у његовом осуетву у његовој држави!

Ту је увриједу Владика Петар дубоко у својој великој души трпио, ограничивши се тек да шљедеће писмо управи рускоме консулу Гагићу у Дубровнику: „У вријеме мог бављења у Русији разумио сам, да су ме моји непријатељи најцрњејишима бојама описивали пред министарством руским, тужећи се на мене од имена цијелога народа, а ово је и вама познато. Ја сам истинито увјерен био, као што се нијесам ни преварио, да народ није имао ништа противу мене тужити се. Јер сам знао лијепо расположење народа к мени и сумњао сам, да ту

мора бити и неко са спране, за то сам и старао се дознати, одкуд је тај зли извор истекао, и најпослије је успио узнати, да је то био Иван Вукотић (Ивановић), који је својима писмима учио неке недобромислеће, како ће писати противу мене двору рускоме. Ови неблагомислећи, а није их више било него четворица у све, заслуживши јошт прије тога праведну казан од мене, лако су се за њим повели и саблазнили. Да би вам могао јасно доказати Вукотића отровно сјеме, који је радио међу овим народом, прилажем овђе његова писма у подлинику, из којих ћете видјети, ће он између осталог и то пише Црногорцима, ако би мене у Русији ставили у тавницу, а такођер ће их наговара, да мене убију. Што се тиче његовијех писама и његова влијанија на народ, то је једна од најмањи и ништа не значећа ситница; но будући да је моју чест вријеђао и што би могао он по својој злоби и у напријед исто такowo безрасудно народу писати и моју чест оскорбљавати, за то и молим Вас, да би сте изволили о свему овом обзнанити русијском императорском министарству, молећи га да оно, које се милостиво старало о нашој садашњој и будућој срећи по својој к мени благонаклоности изволило ми учинити удовољетвореније, поступивши Вукотићем онако како оно по својему благоразумију за добро нађе, да је нуждно.“¹⁾ Не знамо, да ли је задовољштину какову Петар II. добио; ни г. Лавров ни г. Ровински о томе ништа не доносе; али по свој прилици Владика није ни тражио овим писмом задовољштине; њему је главно било, да стави до знања азијатскоме департаменту у Петрограду, да се осјећа увријеђен цијелом овом афером, за коју је више био одговоран, ко се дао завести сплетком, него ли Ивановић, који је ту сплетку био у дјело привео; а требало је у исто доба и самоме Гагићу у правој свјетлости приказати Ивановића, којег је он толико цијенио и за њим свеђе уздисао.

По повратку Владичином из Русије, руска влада послала је на Цетиње по пуковнику Ј. Н. Озренковскоме нешто новца, а није ни сам Владика дошао празнијех рука, јер је одма повисио плату сенаторима, племенским капетанима и гвардији (перјаницима), почео је градити Биљарду, поправљати путове, гдје није било

1) Лавров, 94—95.

1) Лавров.

живијех вода копати бунаре и сагради млин на риједи Црнојевића, у ком се почео прах правити.¹⁾ Но ради тачног руковања са државном касом учинио је прерачуна свијех трошака, који су скупа износили за једну трећину године 11,590 фиор. и 40 крајцера; а за касијера постави свога истога секретара Милаковића, који је био стекао његово потпуно повјерење у државној служби, те с тога и био награђен приликом његова пошљедњег бављења у Петрограду од Цара Николе кавалерством св. Владимира.

Пуковник Озерцовски бавио се на Цетињу по свој прилици до дубоке јесени, јер све док је он био на Цетињу, Гагић није био у преписци са Владиком. Тек 11 новембра Гагић пише Владици, како је примио преостале двије трећине годишње помоћи, те му дотични новац ставља на расположење. Писмо ово почиње, оправдајући своје ћутање, овако: „Времено присуствије г. полковника Озерцовскога код Вас учинило је било излишним моје с Вашим Високопреосвештенством писмено сношеније; а како њега тамо већ није, то открива се пријатни за мене случај обновити с Вама преписку и тако надокнадити минувше ме удовољство.“ На које му је Владика истом учтивости одма одговорио, закључивши писмо обећањем да унапријед, „кад се што важно догоди нећу Вас оставити без извјестија, као што и до сада не би, да није овдје био г. подполковник Озерцовски, који је о свему стању Црне Горе министарству доноси“. Озерцовски је дакле имао мисију, да проучи стање, у ком се Црна Гора налазила, па да извјештај поднесе мимо Гагића, по свој прилици по жељи Владичиној, да се азијатски департаменат још боље извјести, колико је она тужба противу њега била основана. Медаковић пише, да је Озерцовски имао налог, да сазна потребе и жеље народа, али да се он на то слабо осврћао, већ да је „водио веселе данке са Владиком“, што наводимо као врло карактеристично за ову мисију руског повјереника, и сагласно са оном нап.ом претпоставком, да је Озерцовски био послан по жељи Владичиној. На ову примједбу Медаковићеву г. Ровински онако врло умјесно: „Срби, које је Русија с њезинијем пословима изашиљала у Црну Го-

ру, као Гагића а прије њега Ивелића, показивали су се више Русима него ли је то жељела руска влада. За то је и Владика Петар I тражио, да му се пошље прави Рус а не Србин“. И за то се одиста и Медаковићу чини, да Озерцовски није вршио своју дужност на Цетињу, како је требало!

Пошто је Петар II на овај начин најпатриотскијем самоодрицањем охрабрио и подигао свој народ и у својој држави учврстио унутрашњу управу, чекао га је одмах тешки и немпо посао: разграничење са Ње-саревиним. Ми смо већ видјели, кад се Петар II жалио Гагићу на захтјевање Аустрије, да јој црногорска влада остави Мајине и Стањевиће у њеној власти, како га Гагић упућује на међународно право, по ком је Аустрија дошла у Боку на мјесто Млетачке републике, и по томе, да остају границе између Аустрије и Црне Горе, које су биле између Млетачке републике и Црне Горе. Али, јесу ли биле тачно означене ове границе? С Цетиња се тврдило, да је и манастир Мајине, управо Подмајине, на црногорском земљишту, који је збиља био још у власти и у рукама црногорског Господара; а ми опет с друге стране знамо, да је Млетачка република одавна била присвојила Поборе, Мајине и Брајиће; дакле су ове три општине бесспорно припадале и Аустрији. За то је Аустрија морала живо настојати, да се ударна граница између Боке и Црне Горе; а Петар II морао је ту прилику прихватити већ и с тога, што је овим разграничењем у јевропском међународном праву Аустрија први пут фактично признавала независност Црне Горе.

Тако је већ г. 1837 била састављена мјешовита црногорско-аустријска комисија, која је имала означити границу према Аустрији све од Цуца до Црмнице. Ова комисија је дужна била, да у сваком пограничном селу саслуша по неколико људи, и по њиховом казивању извјештаји аустријски имали су саставити погранични план. Овако се био споразумио Владика са которскијем окружнијем начелником Ивачићем. Но одмах из почетка комисија удари на такве потешкоће, које није могла пребдити. У вријеме потоњег осуетва Владичиног Аустрија је била оградилa на Паштровској гори једну војничку стражарицу покрај једне воде, на којој су Црмничани стоку појили; и Црмничани су тврдили,

1) Медаковић, 81.

да је стражара ограђена на црногорском земљишту. За то Петар II пише Гагићу 10 марта 1838: „Може бити да правитељство аустријско и неће хтјети ову кућу на црногорској земљи начињену за стражару свога милитара задржати, но при свем том мило би ми било, да изволите о овом дјелу донијети рус. имп. посолству у Вјени, јер неби радо, да нас оно нађе ни у најмањој кривици, којој нијесмо причином, за што ја добро и свето набљудавам совјете, које ми је рус. министарство дало касателно владања спрема аустријског правитељства и његови поданика“. Гагић му на ово одговара (15 марта), да му треба знати, је ли одиста у црногорској граници стражара ограђена, у ком би случају Црна Гора имала право; „у противном пак случају имају право Аустријанци, и не можете се никако оправдати, него допустити њима на вољу, да чине што је њима драго на својем предјелу. Овди се чује да се код вас на граници много непријатни ствари догодило о којима В. Високопреосвештенство ништа ми не јављате, и за то ја ништа не вјерујем осим вашег извјешћа. Желим Вам *савршено сагласије са Аустријом од којег зависи будуће благостање и срећа народна*“. Затијем одмах другијем писмом Гагић саопштава Владици шледећи одговор Татишчева из Беча: „По садржају дописа вашег високоблагородија од 15 (27) марта под N-го 31 ја нијесам пропустио говорити са аустријским канцеларом по предмету жалбе владике црногорскога. Књаз Метерних удостојерио ме, да ће Аустријско правитељство предписати најточнији развијај по овој дјелу, и ако ови развијај буде сагласан са показивањем П. П. Његоша, то ће он предузети све мјере, да се тражбини владике црногорскога задовољи“. Ово је Владику умирило, и комисија је наставила свој рад тако да је већ 8 маја Владика Петар справио у Котор потписане протоколе пограничне села: Дуба, Сутваре, Наљеша и Шишића са селом Мирцем; а протоколе од села Мартиновића са с Угњем повратио је непотписане, које ће потписати кад буду готови остали протоколи о границама Мартиновића с осталијем црногорскијем селима. Но рад комисије све исто није текао беспорно, што се види и из овог писма Владичина даматинском Гувернеру Дилијенбергу: „Ваша Ексцеленција

спомињете, да сам ја дао у Бечу Његовој Свјетлости Књазу Метерниху и Вама честно слово, да ћу ја радити, да се границе раздијеле међу Црном Гором и државом Његовог Величанства Императора аустријског; то је истина. И заиста, да је ваша комисија с таквом справедливошћу поступила у назначењу граница с каквом сам ја, оне би се до сада биле и раздијелиле; но с оним поступањем и намјеренијем, како чини ваша комисија досадашња, трудно ће се у том дјелу успјети. А што В. Е. спомињете, ако ја желим промијенити мисао, ја је другојачије промијенити не могу, већ ако би све оне сопствености црногорске уступио; па и с тим не би успио никаква добра учинити, само би противу себе васколики црногорски народ вооружао. Вашој Е. познато је добро, колико сте ме пута увјеравали и Ви и Његова Свјетлост Књаз Метерних, да раздијељење граница међу Бокм и Црном Гором гледаће се свршити на справедљиви начин, да се не учини ни једноме ни другоме племену никаква штета, нити узимање сопствености, то ли га лишити и онога о чему живи и без чеса не може постојати.“ Те га позивље на лице мјеста, да сам види, колико основа имају жалбе аустријскијех комесара противу црногорскијех.¹⁾

Те није прошло ни без крви. Сршетком јула погине један Црмичанин на Паштровској Гори, на свој прилици на оној води, близу оне аустријске стражаре. Црмичани оружјем заузму своје границе, готови да освете свога брата. С друге стране ту се сакупи аустријска војска из Боке и Дубровника. Гагић у томе часу пише из Дубровника Владици 26 јула: „У суботу пред вече (23 јула) разнесе се овде несрећан глас, да су Црногорци изненада напали на аустријску страну у Паштровићима и убили 1 официра, 1 сержанта и десетак солдата и освојили новосаграђену на граници стражару, и да је сва аустријска војска, која се у Бокама находи, и сви житељи Боке подигли су се на оружје против Црногораца, — и тако да се је међу вама и Аустријом формална војна започела. Одма послје овога гласа пошао је одавде бригадни генерал г. Турски у Боку и за њим исту ноћ одправио се један дио војске у помоћ оној која је у Бокама. Што ће из

1) Лавров, 154—155.

овога..... воспоишљедовати сами Бог зна! но готово и људи знаду, да ће за Црногорце веома иссрећно изаћи, будући су тако непаметно и бујно поступили и то одма после назначења границе властима аустријскијема и црногорскијема у сагла-сју. *Један турски брод искрцао је ономад у овај лазарет 600 барила прата, који ће се, пошто одстоји конзумацију одправити у Ерцеговину и Босну*.¹⁾ Свршетак овога пи-сма упућује нас, да у овом критичном тре-путку Црне Горе, кад је војска аустријска стала на граници, већ крвљу залитој, пре-ма војсци црногорској, погледамо, што се ради на граници херцеговачкој.

Полазећи из Петрограда Петар II. и овога пута добио је упуство како лично од Цара Николе, тако од азијатског департа-мента, да живи у миру са пограничним турскијем областима. И није одиста без савјета рускога посланства у Бечу походио Петар II. отоманског посланика на бечком двору, Ферик-пашу, ком је изложио стање, у ком се налази Црна Гора са погранич-ним турскијем областима. Ферик-паша о-бећа Владици, да ће о тој ствари писати Султану Махмуду, увијеравајући Владику да ће и са стране турске наскоро Црна Гора тако мирна бити, као што је и са стране Аустрије. Кад се Петар II. повра-тио на Цетиње то је одма саопштио вези-рима, арбанашкоме и херцеговачкоме, мо-лећи их, да за боље једне и друге стране издаду заповијед подложнијема им покра-јинама, да у миру живе с Црногорцима, што је он са своје стране већ учинио пре-ма црногорскијем крајичницима. Оставља-јући за сада на страну везира арбанашкога, ми ћемо се зауставити са везиром херце-говачкијем, с којијем је Владика Петар толико посла имао.

Ми смо већ опредјелили црногорско-турске границе: Црна Гора сматрала је, да, осјећала је својим нераздјеливијем дије-лом свако погранично племе, које је хтјело дјелом да то буде, пролијевајући крв своју заједно са осталијем Црногорцима за неза-висност своју. За то да се одржи Грахово слободно од Турака, послије свога повратка из Русије Владика огради на Грахову на једном стрмом каменитом бријешку, тако-званом Хумну, тврђаву у правом смислу ове ријечи, која је владала читавијем пољем

граховскијем.¹⁾ Осим тога Корјенићи поси-јеку једнога Цуцу, а Никшићи опет неке Бјелопавлиће; што су Црногорци наравно одмах осветили, ударивши и опаливши Ко-рјениће. То је Владика саопштио Гагићу пи-смом од 26 маја 1838; а Гагић Татишчеву тужећи се на Владику — „који све моје помене и пријатељске савјете презире, а управља се само страшћу лукавства урође-нога Црногорцима“. Истога дана, када је Гагићу писао, Владика је писао непо-средно и грофу Неселроду, изложивши му своје односе са пограничним везирима, и јављајући му у исто доба, да се по Босни и Херцеговини купи војска противу Црне Горе, правцем преко Грахова. А Гагић је Владици одговорио 31 маја: „Има већ два-десет дана, да се овде говори како су Цр-ногорци попалили Корјениће, убили неко-лико Турака и Граховом завладали, — и за то, да се Турци купе у Ерцеговини да ослободе Грахово и истерају Црногорце из својих предјела. Овај говор држао сам ја до сада за лаж, будући од Вас нијесам био предупређен о томе што се по вашој гра-ници чини; но сад како ми ви јављате, да су Црногорци освету учинили у Корјени-ћима, вјерујем све што се је рекло односно Ерцеговине и Црне Горе. Турци без сумње неће оставити Грахово у црногорским ру-кама, — за то није се чудити, што се купе крв Црногора и справљају се ударити на Црногорце. *Грахово је камен претшканија, који ће некоме велико зло проузроковати!* Говори се да има већ скупљенијех Турака и Христјана око Грахова до осам тисућах. Дај Боже да се све ово мимоиђе без вели-кога зла“. ²⁾ Ушљед оваквог стања ствари на херцеговачкој граници, и разумјевши из-међу редака овога писма Гагићева баш оно што је Татишчеву Гагић писао о овој ствари, Петар II. пише 3 јуна 1838 Гагићу чита-ву споменицу, у којој оправдава своје ста-новиште у овој размирици. Прије свега, односно нападаја на Корјениће, наводећи случај онај, кад су Турци жива ухватили онога Цуцу, и још на аустријском земљи-шту, вели: „препунивши се мјера турских безчовјечија, Црногорцима није другог сред-ства остало, него или да се свете, или да предаду оружје. Дуг чести презревши по-

1) Г. Ровински погрјешно мисли, да су Турци ову тврђаву оградиле.

2) Гласник, књ. 63.

1) Гласник, књ. 63.

шљедње. изабрао је прво, — освету над Корјенићима¹⁾. На се даље наставља: „Што се тиче Грахова, за које сте ми у Вашем поштом писму од 31 маја изволили писати, да се тамо говори, да су Црногорци њим завладали, и да се Турци купе у Херцеговини, да ослободе Грахово и изхерају Црногорце из својих предјела, чест имам саопштити Вам, да Грахово нити је данас турско, нити је од преко сто година њихово било, него црногорско. Граховљани су од сто година више дијелили зло и добро с Црногорцима уједно; они су с овима заједно помагали и Русима и своју крв пролијевали противу непријатеља. Њима су моји предшественици, како и осталима племенима црногорским, шљали старјешине, да им по обичају овоземском суде, и судили су им. Истина је, да су они Турцима давали по нешто, но то су давали од неких земаља и нашта које су држали до града Клобука. Ја им то нијесам никада бранио нити им сад браним то давати, само да оће Турци од њи мировати, и отуда не шљедује, да је Грахово турска земља, као што сте га ви у предпоменутом писму изволили тако назвати. И други црногорски племена има, која за те (које црпљене) земље плаћају, но они за то не пристају бити црногорским племенима. Осим тога треба знати, да је Грахово, како дод и остала племена црногорска често пуцало се с Турцима и опет се по обичају ових земаља с Турцима мирили, па Турци бојећи се Црногораца нијесу до 1836 г. никад смјели велику војску на њих дизати. Поменуто 1836 г. исти везир херцеговачки ударио је преварно на Грахово, погинуо га и посјекао неколико Граховљана и Црногораца, који су им у помоћ били дошли, као што би и сваком свому племену дошли и долазе, кад Турци на које ударају. Везир свршивши зло своје дјело, побјегао је тај час из Грахова, и побјегао је јединствено за то, што се бојао Црногораца, који су и спремали се, да се с њиме побију,¹⁾ и тако је Грахово остало црногорско, равно као и други племена црногорска, која су Турци кад палили, што су остали опет црногорска, којима су и насељени. Кад би ми Турцима оставили сад Грахово, ми би мо-

рали и сва наша племена једно по једно уступити им, ако они добивају право пријатељанија мјеста тим, што га пошале. На примјер кад је при свршетку 1837 г. везир херцеговачки имао намјереније ударити с војском на наша два племена горњу и доњу Морачу, да ја зараније то нијесам обазнао и да нијесам одиравио двије хиљаде Црногораца овамо, он би из пријеваре може бити погинуо обје Мораче, но за то ми по каквом праву ми не бисмо допустили, да њима припадаже, док би смо кадри били Морачане својим оружјем подржавати. Наша скадарски виђели сте, што ми пише за Црницу, да је његова. Да ми херцеговачкоме пустимо Грахово, он би сјутра опет ишао Црницу“. Даље увјерава руског дипломату Петар II, да нема никакве намјере, да ратује; а и да је у стању, опет не би ни по какву цијену ништа предузео противу воље руског Цара, чију милост више цијени него Бог зна каква освајања, а камоли бесплодно и празно Грахово. „Но Грахово је наше, а што нама припадаже, то лако допета не пуштамо, као што ни други нико своје не пушта, јер кад бисмо почели то пуштати, онда би наше мало племе изчезло међу много численима непријатељима. А да је Грахово наше, то је познато и г. Озерецковском, који је овђе био, и писму на мјесту идући кроз Црну Гору вјерно извјестити се могао“.

Ова енергични говор Владичин и образложење становништа црногорскога према Грахову, постигло је своју сврху. Гагић је одма одговорио Владици: „Важност садржанија истога одношенија обвезује ме довести оно у тожности до свједенија мојега начелства и учинити му боље познатим Ваше рјешително и карактеристично изјасненије касателно Грахова и његовог под Вашим савршеним управленијем нахожденија. Суштество дјела уништовава свако двумислије: од сад у напредак министарство и ја имаћемо друго мјеније о состојанију Грахова“.¹⁾

У исто доба Петар II. одговара (16 јула) Већи-Мехмед-паши, босанском везиру, на његово „пријатељско“ писмо, да је племе граховско, од како је насељено, вазда плаћало Турцима за земље, које је држало у турској граници, а да су им Црногорци вазда судили. „У овом племену вазда је

1) Г. 1836 пије Владика затекао Али-пашу на Грахову, него га је на Замаћево ждријело ерио глас, да је Али-паша дига војску.

1) Лавров, 105—110.

слободно било и Црногорцу и Турчину са-
стати се и кад су били међу собом у нај-
већи рат, и у том мјесту нијесу један дру-
гога задијевали, већ су се гледали, као
пријатељи, до 1836 године. Ове године
ударили су кријући Вама муселими херце-
говачки на Грахово, огњем га изгорјели и
посјекли неколико Граховљана и Црного-
раца, који су им у помоћ били дошли. То
је била прва зађевица и али почетак за оне
крајеве. С тим ударом на Грахово па-
ша херцеговачки оштетио је прве договоре,
које су имали Црногорци и Турци око
Грахова и задио је крвопролиће и зло на
оном крају ни за што друго, него за то,
да покаже, како је он кадар Црногорцима
узимати њихово. Ја вас могу увјерити, че-
стити Везире, да није исти паша учинио
то зло јело од Грахова, да би Грахово
стојало, као што је вазда стојало, и Тур-
цима плаћало, и никакве смутње и буње
не би било на границама, него би све би-
ло мирно и спокојно“. Даље му напомиње,
како се био обратио пашин херцеговачкоме,
тек се из Русије вратио, позивом да раде
народ измирити, но да он није ни главе обр-
нуо, те сада моли босанског везира, да
ствар граховску поправимо и да мир међу
пашадуком херцеговачкијем и Црном Го-
ром учинимо“. И овдје се позивље на обе-
ћање Ферик-паше, да ће Султан наредити
својим везирима, који граниче с Црном
Гором, да измире своје народе са црно-
горскијем. „Ви ћете овијем учинити славно
и човјекољубиво дјело и подржати Вашег
имена славу која се данас разгласила по
овијем крајевима ради мудрога Вашег вла-
дања и добре душе Ваше“. 1)

Овијем смо означили ситуацију Црне
Горе према Херцеговини, у истом часу,
кад је аустријска војска стала на граници
противу црногорске, те сада добро схваћа-
мо снагу оне лаконичке вијести Гагићеве
у том часу: „Један турски брод изкрцао је
окомадне 600 барјела праха за Ерцеговину
и Босну!“

Па у чему се ствар састојала на пла-
нини Паштровској? Медаковић²⁾ очевидно
ствар преувеличава, али оно што је био Га-
гић чуо у Дубровнику није било ништа пре-
ћерано. Кад се Црмничани скупиле на
платину Паштровску, Владика пошље међу

њих Ђорђа Савова, који 26 јула пише
Владици: „У јучерашњи бој погинуло је од
наше стране пет и неколико рањено, а од
њихове стране било је у три пута више
како чујемо, али ми се чини да је и много
више“. Дакле ово је било 25-ог јула, а по
Гагићу први је сукоб био 23-ег јула; да
је пак било и прије 25-ог боја, то се види
и из писма Ђорђина, јер да није било, не
би рекао у *јучерашњем* боју, нити би завр-
шио опет писмо овако: „Данас нема боја
никаквога, нити се почињало“. 1) Још ћемо
навести, што Гагић пише Владици 30-ог
јула: „Допис Ваш уморио ме у неколико
јербо сам видио из њега да нијесу Црно-
горци толико црни колико их описују, а
надам се, да се је до сада утишала рат
међу Црмничанима и Паштровићима, и о-
чекујем од Вас извјешће о савршеном по-
мирењу са Аустријанцима. Чуо сам ономад
да је Ерцеговачки везир Али-паша послао
к Вама своје људе, да с њима преговарате
о миру: Еда тај преговор узима жељени
успјех! — Господар Император Николај
Павловић јуче и данас наводи се заједно са
аустријским Императором у Инсбруку не
далеко од Тријешћа“. Ми и ову овако
лаконику вијест разумијемо врло добро при
свршетку писма, у ком се очекује „савр-
шено помирење са Аустријанцима.“

Али до савршеног мира није се могло
доћи, него тек до *примирија*, које је било пот-
писано у Будви 8 августа 1838 од окруж-
ног начелника бокешког Ивачића и од
Ђорђа Савова Петровића. Од овога дана
прекида се „завада и непријатељство на
платину Паштровску ukazано између ц. к.
војске и аустријски поданика с једне стра-
не, и међу житељима Црмнице црногорске
с друге стране.“ Врједи чути суштину
овог уговора од ријечи до ријечи: „Ово са-
краћење непријатнијех поступака пребиваће
до једног мјесеца дана, а и последије овога
одређенога времена, неће се моћи преду-
зимати на ново друга свађа, без да се каже
унапријед за три дана. Црмничани имати
ће се натраг устећи с планине Паштровске
у њихове куће, и кад учињено ово буде
од њихове стране ц. к. војска на ново узет
и са свих оних мјеста, која су набљудавали
прије него што се била појавила ова са-
дашња злоба. Они који би се после овог
закљученог мира усудили другог заћести

1) Лавров, 111.

2) Медаковић, 84—89.

1) Гласник, књ. 63.

на који му драго начин, или опako дјело учинили, које се клони за смутити народ и уредност и обштити мир, бити ће жестоко кажњен од оне власти од које буде зависио. Она пријатна притјажба, која су на планину Паштровску, тако исто и род њихов, била она што припадаје Црмничанима или Паштровићима, остају као и прије у корист овим чије се што назива, за које за убудуће не бива овијем учињена никаква одлука. Већ у овом примирју довољно се огледа озбиљност догађаја. На сваки начин Аустрији се даје задовољствити тиме, што се Црмничани повлаче својим кућама, а Бесарева војска опет заузима Паштровску планину. То је Црмничане морало бољети, а боли и до данас сасвијем разложно, јер је Паштровска планина толико паштровска колико црмничка, пошто су јој Паштровићи у присоју а Црмница јој се пружа у осоју. Али народ није могао схватити односе између Цара Покровитеља и Бесара, ком је баш онијех дана био гост, и Метернихову мш, него је све ишло на терет Господарев! Но ајдемо даље.

Ушљед овог озбиљног догађаја, по израженој жељи бечког двора, Цар Никола сlijедеће године пише из Петрограда двореког савјетника А. В. Чевкина као пуномоћника руске владе да посредује при разграничавању црногорског и аустријског земљишта; и Петар II пише грофу Несеелроду, кад је А. В. Чевкин дошао: „Овај нови доказ монархове благонаклоности к Црној Гори подједнаковао је на мене и на све Црногорце више него сила аустријског оружја, којим су нам не једном пријетили. Ми љубимо своју отаџбину, као и сви народи, што љубе своју и не шпеде за њу крв проливати. По вољи Господара Императора, који тако великодушно прима ушље у добро стање црногорског народа, код нас је најсветија на овоме свијету. Ми само и жељимо случаја, да би могли показати нашу безграничну приврженост и оданост рускоме престолу безусловно“. Даље наставља: „По предлогу г. Чевкина ја сам одма пошао у Котор, да би приступио к дјелу са аустријском комисијом, и не обзирајући се на све препреке, које смо сријетали у опредјељивању пограничних земаља, тако смо успјели, да смо све свршили осим паштровске крајине, коју смо оста-

вили до идучег прољећа због идучег зимњег времена. Још нијесу дигнути планови земаља, које се налазе у потпуној неизвјесности.“ Још јавља при свршетку руском министру иностраних дјела, како је, по савјету истог Чевкина, повратио аустријској влади оружје, што су Црногорци узели са војника аустријских у боју прошле године, те на Цетиње донијели, да се тиме истријеби сваки знак оног догађаја. Ово је писмо Владичино од 6 септ. 1839.

На прољеће г. 1840 комисија је наставила свој рад, и Владика се обратио руском посланству у Беч, молбом да пошаље опет Чевкина, „који је добро способан у радњи, а непристрасан у дијелењу земаља.“ И тек јула 1841 Владика Петар могао је извјестити грофа Несеелрода, да је разграничење између Аустрије и Црне Горе довршено. „Послије много труда, слава Богу, ми смо успјели довршити означене граница између нас и Аустрије, што ми је част Вама до знања ставити. Г. двореки савјетник Чевкин у овом се послу усрдно трудио за нашу корист, и да Господару Императору није било угодно наредити, да овамо дође, то се разумије, разграничење не шћаше се довршити“. Па и овом приликом не пропуштава изјавити оданост своју и свога народа рускоме престолу: „Ваше Сијатељство, можете бити сигурно уијерени, да сам ја и унапријед вазда готов с мојим малијем народом безусловно покоравати се вољи нашег покровитеља, и ако се у будуће покаже који случај, ми смо готови све учинити, што буде угодно Господару Императору, јер ми то држимо чашћу и срећом нашом; ми немамо оца и покровитеља осим њега; он је наш отац и покровитељ, а ми његови вјерни синови до наше смрти“. Између редака овога писма као и онога првог грофу Несеелроду ми читамо, како би Петар II радо уздахнуо за жртвама, којима се морао подложити у овоме разграничавању, да не изгуби милост и покровитељство руског престолоа. Ни сила аустријског оружја није могла толико на њега дјеловати колико један посредник руске владе, којег Цар пише, да буде саучесником овог важног дјела, у ком посланству Господар црногорски опет гледа покровитељство руског престолоа над Црном Гором!

Погранична линија дакле остала је озна-

чена између Црне Горе и шљедећијех аустријскијех опћина: Кривошија, Леденица Горњијех и Доњијех, Оравца Горњег и Доњег, Доброте, Дуба, Сутваре, Шишића, Наљешћа, Стојановића, Јовичића, Мартиновића, Побора Горњијех и Доњијех, Угљешића и Мајина. И овдје ће сада бити на свом мјесту, да довршимо питање о продаји манастира Мајина и Стањевића. Већ смо видјели, какво становиште заузимаће руска дипломатија према подигнутијема захтјевима аустријскијема на ове манастире, становиште, које јој је одређивало међународно право: што је било Млетачке републике, то је прешло у својину Аустрије парижкијем трактатом од г. 1814-те. Истина је, да су црногорски митрополити посједовали помену-те манастире; што више, они су их и саградили, бар Стањевиће, а Мајине обновили.¹⁾ Али ови Митрополити нијесу били само Господари Црне Горе, него су били и духовни поглавари православнога народа изван граница црногорскијех у сусједној Боки. Сада је питање, јесу ли они ове манастире посједовали као Господари Црне Горе, или као архијереји православног народа у Боки? Но, пошто знамо, да су још за вријеме Владике Данила три пограничне опћине Мајине, Побори и Брајићи, биле млетачке; ²⁾ пошто је к томе манастир Мајине готово до врата града Будве: не може се озбиљно тврдити, да су ова два манастира била на земљишту црногорскоме; напротив остаје очевидно, да су ови манастири припадали црногорскијем владикама као црквенијем поглаварима православијех Бокеља, што су престали бити доласком аустријске власти у Боку. Г. Ровински врло добро опажа: „Ако Аустрија, подигнув-

1) У књизи Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen von F. Petter, Gotha, 1875, находим, да је на Стањевићима била прије млетачка утврђена каверма; а односно Мајина у Шематијаму Православне Епархије Бокојоторско-добровачке г. 1876 стоји ова биљешка: „У Подмајинама налази се велељепна црква Успенија Богоматере, у којој се због оскудице иконостаса још не служи. Њу су видали владике црногорски. На вратима једне подаље од ове цркве лежеће старе ограде има увидан праг са шљедећим, по свој прилици на ову цркву односећим се надписом: Господне зданіе съгради преосвещеніиши Господин Митрополитъ цетињски скендериски черніе гори и приморія (излизано биће Савва) савршился 1747 апр. кд дня“. А храм је самог манастира св. Петка, дакле на старијег доба.

2) Милаковић, италијански превод Казначићев, стр. 105.

ши своју претензију још за вријеме Петра I-ог, није ишла даље, то не значи да је одступила испред чврстог карактера овога Владике; она, може бити, није хтјела огорчавати пошљедње дане овога светог старца, из чијих је руку узела Боку; али се она није одрекла од својега права, што је изјавила одмах његовоме младоме наслѣднику. Не само Аустрија, него и свака друга држава, једном сазнавши своја права, не би никад одступила од своје претензије, само кад јој противник не би био равноси-лан; а такав одиета није могао бити црногорски Владика⁴⁾.¹⁾ Дакле није преоставало црногорској Митрополији друго него да прода поменуте манастире са њиховијем непокретнијем добрима у аустријској граници, јер већ по постојећијем законима није могао ни прости Црногорац власник бити непокретнијех добара на аустријском земљишту, а камоли Митрополит цетињски, који је био у исто доба и Господар црногорски! Ми смо већ видјели, како се Петар II. противио аустријскијем захтјевима односно ова два манастира докле год је могао; ми смо видјели, како је он и у овом питању тражио руско посредовање; ми смо видјели, како му је руска дипломатија одговорила позивљући се на међународне трактате; и видјели смо најпослије, да су преговори о продаји овијех манастира започели преко руског посланства у Бечу: и још се онај велики патриота не само црногорски — њему је овај појам узак био — него свесрпски, од кога већег није било ни словом ни дјелом, оптужује с ове продаје пред историјом! А кад се узме у обзир, да је аустријска влада позивала црногорску, просто да изнесе из Стањевића све покретности, што припадају наслѣству Петра I-ог, па да јој се манастир остави, да га аустријска војска заузме, — што значи, да је аустријска влада и сам манастир сматрала својом својином; треба приписати само посредовању и успјеху баш руске дипломатије, што је аустријска влада пристала, да исплати исте манастире! Но ми већ осјећамо, да смо готово скривили пред сјајном сликом овога нашега великана, што смо и оволико у његову обрану рекли, јер њему не треба ничије обране! (Наставиће се III дис.)

1) Ровински, 92.

Издајица.

ПРТИЦА ИЗ БОКЕЉСКОГ УСТАНКА.

Пише Виџа Трипковић.

I.

На крају сеоца К. у крсној Боци помаља се иза зеленог грања кућица Пера Радовића. Пред кућицом на игало потегао Перо рибареки чамац, те га калафатаје.¹⁾ Кад и кад подиже главу, да види, није ли му што повраз понијело у море. Кад и кад се загледао пут била бријега што се почимао дизати више кућице му. Загледао се у потлеушицу, у којој је знао, да бије једно срце јако за њега; загледао се, уздахнуо, па опет, задовољно се испод црног густог брка насмјешив, наставио радњу.

Сунце је већ било зашло за Орлоком, а сумрак се спуштао низ планине, кад је Перо покупив оно алата, што је било око чамца поразбацило, кренуо дома. Натакао капу ћеверицу²⁾ на херо и припалио кратки чибук, па се упутио кроз маслиник и виноград на више.

Пред потлеушицом из брду планине, красна прика од којих осамнајест година некога жељно очекује.

— Добар вечер, Марице! — назва јој Перо, екочив преко плота, којим је потлеушица ограђена била, изненада створив се пред њом.

— Добро ти Бог дао! — одговори му она стидно, оборив очи преда се и заруменив се сва у лицу. — Јеси ли се уморио на ону прилику радећ — упита га Марица, умално је погледав.

— Нисам душо. Та како би се уморио, кад радим само еда те што прије својом па Божијом будем могао назвати.....

Одавна су свијеће поужгане у кућама уз игало бацале зраке у море, хотећ њима досегнути зрачале се у дну звијезде. Мјесец се је за задњи пут огледао у мору па се скрио за гором. Спремао се на починак. Рибари па чамцима жегу; буктећи пламени распалена луча по црном мраку ноћном испод огледала мирна мора окупљају рибу, коју ће, када их се накупи доста, други чамци опколити тратком. Угљен са

свијетљака падне у море, па цврчећ из почетка јако, све мањим и мањим пишти гласом, док не изумре, док се не угаси. Мотрећ га човјек рекô би и у њега је душа била...

Перо одлазећи уфати Марицу за руку, загледао се у црно јој око, које је она час подизала, час обарала. Шапну јој љубавну ријеч, и у тај час се јаком свјетлошћу звијезда пролије. Обоје се трзнуше, те стрављено погледаше.

Кад се Перо од Марице опраштао, Марица му опет каза, да је зао пророк њихове среће она звијезда, што се уз тако велик блијесак проли.....

II.

Лијена је зимска ноћ. Сњијег се бијелио по врхунцима планина, давао им особити чар. На небу се сјале звијезде; сјали им се у дну морском одјеви. Ђекоја од њих залазећ, причини ти се као малена ватра упаљена на врхунцу планине, које све више и више нестаје трнећ се у сњијегу.

Ни живе се душе не чује. Све спава дубоким сном, уљуљано цичом зимом. Само кад и кад чујеш повик ноћне страже. Само кад и кад видиш огњевима међусобне војничке знакове с једне главице на другу.

Усред те глухе ноћи кришом ступа струком омотан човјек гореком странпутином, за коју тек урођеник знаде. Час се заустави; — за чудо! дурбин испод струке вади — мотри наоколо; прислушкује па на даље креће.

Већ је пред потлеушицом, у којој почива Перово злато. Куцне у прозорчић. Глас се чује: Кô је божји? — Наши! — одговори путник.

Не потраја дуго; врата се на потлеушици опрезно отворе — нити да би из њих зрачак свјетлости синуо —, а путник уђе.

— Капетан Крсто! — сва стрављена, једва промуца као кроз плач Маричина мајка, чим опази дошљака. — Та, за Бога, јесте ли се помамили? Нијесмо ли вам јавили, да је ударена на главу вашу награда од сто цекина! А ви да се овако излажете погибели. Богом вас и св. Николом заклињем, крените одмах натраг, јер вас иначе уфатише, а тада куку и нама и устамама без вас.

Капетан Крсто се међутим, бачив

1) понаправља.

2) Бокелска народна капа.

струку у крај, посадио на клупу тик огњишта, па пружио руке над жеравом, сјетно се смијешо старици, која је од велике забринутости све рукама ламала и непрестано га заклињала, да бјежи.

— Фала Јело! — фала! — тронутим јој гласом одговори дошљак. — Чух о удареној награди за главу ми; знам и за погибију, него дај спреми се брзо па заједно с Марицом ајд у Петра, па му реци, да спреми чамац, да ме пребачи до Л.

Старица је још једном заклела и преклела усташу, да иде натраг, а кад виђе, да јој ништа не поможе, крену с Марицом опрезно низ маслиник до Перове кућице. Пробуди га, те му каза што је. Перо хоће кад је за капетан Крета не до Л., него и у саму ватру. И старица врати се на више исто онако опрезно, како је пошла.

III.

Док је Перо изнио из куће два парића³⁾, одријешо чамац и извео га из опћинског мандраћа, усташа је опрезно сизлазно пут игала.

Чамац се је уз пристан бибао, а Перо је стављао на мјесто кормило. Капетан Крето назва божићу помоћ и укрца се, а возач му отздрав, прекрести се, сједне на клупу усред чамаца, пљуне у длане, дофати се парића, и чамац се пусти као галеб по заливу. Кад у море весло упре просишљу се сјајне искре; а све од сјајних искара траг оставља чамац за собом. Вијуга се та сребрна црта. Оне искре роне па опет искачу на површје несташне, док их нестане.

Усташа се навикао на тај појав, и не пази на њ, него се сав задубо у мисли. Нека му се црна слутња вије по памети; хоће да је разagna, ал ова неће па неће, да га остави. Ну једном ће усташа:

— Перо! да си ми увијек спреман са Јовом и Милошем за пренос заире. Лозинку знаш, ако ко од наших буде хтио да нам се прикључи. Барица је за уходу као створена; кад будеш што важна имао да нам јавиш, ено ти ће. Чувај се шваба, чувај се мита. Знаш, на тебе вребају. Сјети се Савине,⁶⁾ сјети се заклетве.

— Не бој се, капетан Крето — одврати возач; — неће Перо да пљуне себи

3) Кратка весла.

4) Палац, на који се весло намиче.

6) Манастир близу Ерцег-новога у Боци.

на образ, нити да и ако спромашио а оно ипак поштено име окаља.

Још му нешто препоручи усташа, па тад замукоше оба двоје.

Капетан Крето изнова се задубо у мисли, а Перо као да је добио нове снаге стао да јаче вози.

* * *

Усташе у Кривошијама ишчекиваху капетан Крета, као озебао сунце. Повестало им новца, понестало заире; а на њим јунак носио пара и глас, да ће им заира што прије приспјети. Главна му пак задаћа била, да их обавијести о погибији, која им од Ораховца пријети, те да неке међ собом завађене главаре помири. О помири је на њ усташа сједећ у чамицу највише мислио. Та знавао је, да Марко, харамбаша неће ни да чује за Рака, убаљаског главара, а камо ли да га за војводу припозна. Најпослије као да му је сретна мисао пала на памет, како да их помири, јер весело подиже главу, задовољно протрља руке.

* * *

Чамац пристане уз пристан у Л. Усташа се маши руком у џеп, па извади објакку кесу, у којој зазвечи злато. Извади из ње два цекина те их пружи весцу.

— Ево ти Перо за данас ово, а кад се вратим, ако Бог да, бољи ћу ти бити.

Кад Перу засја злато, као да га бијес спопаде. Очи му се ђаволски засвијетлише; опица се за појас. Час, два премисљаше. Види добру хору, види усташу, ће се сагнуо да притегне опанке. Грчевито истргну мрнарски нож из пага; дивљим пламом му се очи засвијетлише. Скочи. А да није промашио, свједочаше крв, што је на кључеве бризнула из дубоке ране на усташу.

Задња ријеч, што је рањеник изусти, би: проклет да си, издајниче

IV.

Уз тако опљачкан новац стиже Перу обећана награда на Крстову главу и лијепо златни крижић на прсима

Сад је Перо дабогме лијепо уредио кућу. Подига је на таван и обијелио. Отворио дућан, па му многи и завидили а мно-

ги тражили његове заштите и пријатељства. Ал Марица неће ни да чује о њему; не може га ни замислити.

* * *

Устанак се недовољно по наше сврши, па се Боксљ видио у блузи Тешко из почетка трпио, по се рек би већ и привикло. Та како и није; погледај га, док је у народном одијелу: питом, кротак; а кад је у блузи, оно . . . сам ти кажи!

Прође година, прође двије, а већ се на устанак и заборавило. Тек старица мајка знала сузу пролити, кад јој сину викну: tauglich.

* * *

Глуха је зимска ноћ. Бурa носи дрвље и камење. Валови играју паклену игру пучином, пријете смрћу поморцу путнику. Мећаву вије низ планине, звижди око кућа, па се губи у загрљају с валовљем.

Перо лежи у ложници. Врућина га мори ето трећи дан, откад пође да проси Марицу, која му одговори да неће никад по никад за издајницом поћи.

Ни живе душе нема код Пера; не пуштао никога к себи.

Буца болесник; тлапи му се. Црна му се слика прикаже. Види капетан Крета, сва огрезла у крви, ће га хоће да удуши. Проклет да си издајнице, шапћу уста усташина. Види Марицу, као анђела осветника; пара му срце оно њено убојито око. Освета, шапћу уста погинулог јунака. Освета, шапћу уста Марице. Освета, за њима мупа и сам издајница. Устаје; иде к оружишници . .

Плану пушка и Перо се од властите руке мртав стропошта на тле

Писма с пута.

Побратиму А. Мародићу.

III.

Драги Побратиме.

Ти још чекаш, да чујеш, куда ћу из Грађана; или, пошто је цијела јесен са својим дугијем ноћима прошла, и сво се и зима своје крају приближује, а од мене ни гласа ни трага, можда си већ и заборавио,

ако не мене, а оно моје „путешествије“. Да нијесам пак ја тебе заборавио, ево ти доказа пред цијелом публиком *Н. Зете*. Ја сам се накањивао неколико пута да наставим моје путописне билешке из Грађана натраг; по по оном јулеком разопеку нијесам путовао него управо бјежао, да прије дођем на Цетиње, гдје у сред љета тек сунце зађе тражиш иберцијер, — гдје су љетне ноћи тако пријатне и дивне, да у томе обзиру Цетињу нема такмаца на овим јужнијем странама; а бјежао сам то преко Црмнице, најбогатије и најнапредније пахије пригорске, пуне историјскијех успомена и природнијех љепота: па какве сам утиске и билешке у тој бјеганији могао сабрати, какву ли бих ти слику саставио овога тако живописног предјела, по ком те на сваком кораку сријетају живе воде, баште, виногради, њиве, хладовина лиснатијех стабала, куће листом на таван с прозорима у клас ограђене, и чељад жива и окретна, гдје свако хита на свој посао! И с тога ти нијесам писао, куд сам окренуо из Грађана. А већ нијесам по Црној Гори путовао све до око Савина-дневи. Као да те чујем, гдје се чудиш: „Око Савина-дневи! у сред зиме!“ — Да; око Савина-дневи. Ево како.

По мом обичају, о Божићу био сам дома. Ово је празник, што се овамо код нас још слави са свијема његовијем церемонијама од књажевеког двора до сиромашке појате. Не само у Црној Гори, него и по свему приморју управо до Задра, у ком сам граду гледао владичанску столицу бадњаком уз врата и унутра сламом посуту. Бадњак је стожер, около кога се сва свечаност и радост развија, што почиње од како се у гори посијече. Кад се у први мрак — на бадњи дан — у кућу уноси и на огањ полаже треба да су сви укућани присутни, па се већ огњиште не оставља. Ту се вечера; ту се и гости примају — и ако гдје-гдје и по која суза од дима утече. Мени се не би чинило, да је бадња вечер, кад не бих вечерао гледајући бадњаке на огњу. Па се ту пјева, па се пали из пушча. На више мјеста и не иде се спавати, него из код бадњака у цркву на јутрњу. Тако је бар код православнијех, а на више мјеста и код католика. И то се не чини из простог обичаја, него из праве нужде душевне, за коју ви тамо одавна не знате; бар не у

Н. Саду, гдје сам провео бадњу-вечер пјевајући за трпезом су двије бабе — Бог да им душу прости, јер не вјерујем, да су још у животу — „Рождество твоје“ и „Дјева днес“ што се код нас само по црквама пјева.

Овом напоменом ове наше *душевне* нужде хтио сам ти оправдати моје путовање о Божићу с Цетиња у Боку преко Буковице, коју гдје-год и у новембру снијег покрије. Јеси ли читао прошле године један подлистак Вјелановићев у *Српском Гласу*, какав је снијег био пао од Његуша до Цетиња баш у новембру, и колико је муке видео док је на Цетиње дошао? И ове године је био пао један снијег испред Божића, али не велик, тако да су теретна кола у брзо себи пут пропртила. И ја сам у Котор лијепу у колима сашао скоро у четири сата, све сухијем смрзнутијем путем, премда сам испред десете кренуо и премда је сунце гријало, да љенше није могло. Али је била студен велика. Кад сам у Котор дошао, восци, који су били по мене дошли, дочекаше ме препоруком, да се што прије тршавам из Котора, јер они нијесу могли доћи у Котор прије него је параброд лед разбио, па се може опет, пошто сунце зађе, лед ухватити.

И тако збиља с мојим Милутином, који ме по свом обичају ерио близу Тројице, укрцам се прије него сам мислио у свој гуц, па се кренемо још иза сунца. Знаш; у Котору зими сунце раније залази. Испред Котора није било много леда, зар како туда извиру живе воде; али кад смо дошли испод Прчања, требало је да кроз лед тражимо тамо овамо разбијену путању сваки час. Чини ти се, да пред тобом нема ништа, а онамо лед у један комад. Истина није дебео, гдје више гдје мање од по центиметра, али довољно да у дугој возњи лађицу поснјече, ако није проломљен. Па гдје још није проломљен, могао би заћи, да већ не можеш напријед. Тако је баш испод Столива зашла једна лађица, која је пут Котора одила. Два су восца а један господин сједи. Докле један возар разбија лед пред лађом једнијем веслом, други га чека, да завезу, да се мало напријед помакну. Па све тако, а к вечери је ноћ. Хотно бих, да их моји восци зовну, да их упуте кроз проломљени пут, којим се ми возимо, али смо далеко, па и не познајемо

лађицу. Кад ли ко је то? Мој пријатељ Илија Рамадановић, кога и ти познајеш. Дозивљем га по имену, али од земљаве леда и од алака возаца одма не чује. Кад ме опазим, чисто му лакше би. Али ја сам био близу, да из леда изађем, јер се не леди залив него до Верига, а он је тек био у лед уљего, и морао је наш траг ухватити, да ту вечер у Котор стигне.

Ово ти узгред биљежим, да усавршиш појам, који си добио о Боки, гдје расту гајеви наранача и лемуна; али треба, да још опазим, да се овако сваке године не леди залив; и то да се следи, ваља да буде тишина без капи вјетра.

Пошто сам провео дом-божићне празнике, уз које је био снијег већ прекинуо саобраћај у колима између Котора и Цетиња, кренем из Котора у очи Водокришћа лојидовијем парабродом *Делфин* на пут *Оциња* у госте Митрополиту Харн-Сави, одакле ћу већ лако преко Сутормана на Цетиње. Ту поћ је снијег падао и брда су унаоко то залива била осванула скоро до пола бијела. Небо је било натмурено, али је била тишина. Још смо се могли надати лијепоме времену, да нам барометар није ту наду убијао. . . . Право да ти кажем, да нијесам ноћио на параброду — по доброту лојидовог агента у Котору — не шћих се то ипак на параброду укрчавати; али пошто сам већ био ту, е да се не разувда баш та олуја! Па још у Оцињ путује г. Аргиропуло, царско-руски министар резидент на Цетињу, и г. А. Николајевић; а до Бара путује с нама г. Захарија, управитељ барске луке; бар сам у добром друштву.

Из Котора смо дакле кренули у шест сати, — тек се почело провиђати. Моји сапутници спавају мирно, а ја сам разгледам залив, куда пролазимо, као да га прије није сам гледао; особито посматрам докле је гдје пао снијег, и како изгледају испод снијег а с једне стране голе клисуре а с друге нарађена или гором, гдје-гдје и зеленом, застрта брда; и оне греде што висе изнад Доброте, па изнад Стрца и Лицаца, прѣваху се између малијех простора бијелијех, па којима се могао снијег зауставити, те ти је тако на први поглед пред очи стала пластичније него икад ова страхаота онијех горостаса; као опет с друге стране што ти је боље у очи падала радиност бокељског

тежака, гледајући по стрмијем врхунцима уске бијеле доње, које растављају црне међе, гдје винова лоза рађа.

Но гле лијепа и велика параброда под Перастом! Јели то *Јарослав*, што је Цар-Покровитељ даровао Црној Гори? То ти је *Јарослав*, коме је било суђено да први развије по великијем свјецкијем пристаништима и по недогледнијем океанима заставу црногорску, а то ти је српска тробојница са монограмом Н. I. и круном у средини. *Јарослав* је дугачак 314 нога, висок је 34 ноге, а највиша му је ширина 37 нога. Може укрпати до 2000 тонелата, а може чинити до 14 миља на уру. На њему сам видио — то већ знаш, да сам на њега одио — морепловнијех справа, што нијесам до сада; ту ти је, мој браће, и величина, и љепота, и раскош; али је и у добријем рукама; Бокељи су на гласу поморци, а такође познато је кичељивство бокељскијех капетана, да им се бродови одликују по свјецкијем пристаништима чистоћом и уреднијем држањем од свијех бродова осталијех народа. На њему су сва три капетана из Боке; а заповиједа га кап. *Андрео Ђурић* из Рисна, рођени брат нашег начелника поморског одјељења, г. *Блавомира Ђурковића*.

Јарослав је допловио из Одесе крпат жита, што је већином искрцао у Медуји, одакле га је лакше превести Бојаном и скадарскијем језером по нашијем пристаништима на скадарском језеру; а остало је довезао у Пераст, одакле га је ближе прихваћати нашијем Херцеговцима. Донио је и нешто брашна и шећера, што је у Бару искрцао. Из Пераста је пошао на Сењску Ријеку, да крца дуга за Марсиљу; а из Марсиље не знам куда ће. На сваки начин *Јарослав* ће најприје служити Црну Гору, пак ће као и други параброди трговачки радити у свјецком промету.

Нијесам могао да прођем мимо *Јарослава* а да ти га не прикажем, а знам да ћеш ми позавидјети, кад промислиш да ми је испред куће пролазио и да ми је тако близу био усидрен, јер знаш, од Пераста до Јенетана нема више од четврти сата. Али ће ти ту завист сада замијенити саучешће у правом страдању твога побратима.

Док смо били по заливу, море је било мирно, али се небо све грђе костреша-

ло; тежер смо дошли на излазак из залива, ерио нас је јак вјетар од југоистока и велико море, нама противно. Почео је *Делфино* ронити носом, али срећом не ваља; капетан ме храбри да се овај параброд најбоље држи на мору од свијех лојдовијех параброда. И ја сам стануо у салону, што је на крову параброда, према једном прозору, што гледа на сухо, једном ногом стојећи, а другијем кољеном на диван, подбочивши главу на лакте, подапрте у исти прозор, ту непомичан као скамењен; ако се поље макнем, зло; јер мени уди море у највећем степену. Тако сам се неколико држао, све гледајући зелену обалу луштичку, до близу острва и тврђаве, што носи име бившег гувернера далматинског Мамуле; али богме већ не могах, и не знам како сам доље у кабину сашао. . . . Пошто ме море добро измучило, ту сам у оном мртвцу заспао; кад од једном чујем звуку ланца, којим се параброд усидрио; не миче се. Мислим: гдје смо ово? Пошто сам мало снаге прикупио, дигнем се из кревета, па полако горе у салон. Кад што видим? Преда ме Нови, Топла па Игало, а ми смо у Суторинском затону под Њивицама на окупираном мору! Гледам, која је ура; близу једанајест! Долази капетан и каже ми, како смо млатили противу мора и вјетра, и млатили; али већ није мого параброд напријед; осим тога били су се спустили у море три шмрка; и тако се требало натраг враћати и тиху луку тражити. И ми смо је нашли; параброд се ни мало не миче, као да је прикован.

Ту смо и обједовали. Ја нијесам имао те воље, али сам пријед обједа коњаком желудац поправио, па сам се што-шта дофатио. Него ту за трпезом каже нам капетан, да мора опет изаћи да покуша бар до Будве. Кад сам то чуо, одма сам, док сам здрав, пошао у моју кабину, легло и заспао. И пробудио сам се, кад се параброд усидрио иза острва Св. Николе према Будви. Била је већ ноћ. Па ћемо ту и преноћити. Ето лијепе згоде да изненадим пријатеље у Будви; али се не може на сухо од великога мора тек се иза острва промоли, па и још ноћу!

Освиће Водокршће и снијег до мора. Као да се море мало умирило. Дошле су из Будве барке по нешто трговине. Около

девете крећемо. Ја сам се опет намјестио према једноме прозору као јучер непомичан; хоћу да видим Паштровиће, које још нијесам видео, но ипак нијесам се много користиовао, тако да нијесам био у стању одређени појам саставити о овом чувеном нашем крају, на ком су поникли четири манастира: *Режевић*, *Прасквица*, *Градиште* и *Дулего* — отаџбини светог Стефана Штиљановића. Само ми је у очи пала мала али весела варошица *Кастеласива* на самој обали. Па одма долази *Стан*, гдје смо сврнули, да искрцамо неке војнике и нешто трговине. Ту је почео тако снијег мести, да се крај као кроз маглу видео. Ипак ми се учинио предјел романтичан; зар и љепши, што га је оружје црногорско било ослободило, ма да су га тврђаве *Хај* и тврди *Нехај* чували.

Одма се до Спина пружа у море дуг низак ртац, на ком се из далека црне огромне развалине Богородичног манастира, што га је градила супруга краља Уроша, српска краљица Јелена, кћи Балдуина II, цара цариградског, мати краља Милутина, који послје смрти мајке своје потврди њезин запис овог манастиру, да настави оно пријатељство с Римом, које је она подржавала.

Иза овога ртца одма ти се отвара величанствени барски амфитеатар, какав нијеси видео пловећи од Тријешћа до Котора. Изнад њега се дижу у небо поносито *Суторман*, *Румија* и *Лисин* са сјеверо-истока, а од истока к југу пружио се у море рт Вољуница, иза кога смо се усидрили, у савијем мирноме пристаништу, у десет сати. И то је мени био први пут на црногорскоме, на ослобођеном српскоме мору! Таман ја стао да уживам у посматрању те дивне природе, снијег стао мести тако, да се већ није крај видео. Али су нас с краја лађе нашле, и одмах се почело искрцавати трговину.

Но, сада на растанку са г. Захаријом, човјеком најкомпетентнијем, да нас савјетује, истичем ја питање: да ли да се у Бар искрцамо или да идемо даље до Оциња. Г. Захарија, човјек тих и смотрен, не изговара категоричког савјета, али ипак нагибе више к мисли, да би боље било да се искрцамо. Али капетан од параброда јамчи, да ћемо се лако искрцати у *Валдиноће*, гдје вазда долази из Оциња лучки

чиновник, када се параброд чека по ружну времену. Право да ти кажем, ја шаћх најрадије краја се дохватити послје толиког страдања по мору, али сам у добром друштву, па ајдемо даље.

У то је и снијег престао, те сам почео опет да посматрам ово наше пристаниште. Али је снијег све једнијем бијелијем плаштом до мора покрио. И ту сам опазио ријетку појаву. Знаш, да су маслине и зими лиснате, и то је лишће тако густо, да зауставља сав снијег, што на маслину пада. Сада представи себи читаве маслинике тако бијеле, кроз које се ипак види зеленила, јер снијег само озгор стоји — је ли да мора такав паезај диван бити? Па и још када ту слику допуниш лијепијем књажевскијем дворцом, који се на самој обали види у великој авлији су два кјоска и још некијем мањијем зградама до авлије, што дворцу служе! Та је слика стала према мени и нијесам могао с ње очи дигнути. Иза Вољунице, гдје смо ми пристали, види се неколико кућа, и то се зове *Пристањ*; али се не види варош барска, која се увукла иза једног бријешка под Румијом. Са Пристања ће бити до вароши једно по уре у колима; мало мање до књажевског дворца. По томе можеш судити о простору овога амфитеатра.

У само подне параброд је био готов да креће, и објед да се на трпезу носи; али мени неко предосјећање није дало да ту сиједам; и погодио сам; тек смо изашли из луке почео је и вјетар и море да јача. Не мари ништа; ми ћемо у Валдиноће. Ту ће нас и коњи дочекати. Кад тамо, из Оциња није дошао лучки чиновник, без кога параброд не смије ни искрцати ни укрцати никога. Валдиноће је најпоузданија лука не само на црногорском него и на цијелом арбанашком приморју. Али је мала; ипак је у њој било усидрено до двадесет оцињских трабакула. Параброд је ту мало постојао, жвијдао, али узалуд; нијесмо никога видјели, да се миче, или да нам какав знак чини с краја. Капетан се извињава; не може нас искрцати; такав је закон; учиниће све што се узможе, да нас под Оцињем искрца. Али се ми томе не надамо; лађа неће моћи доћи по нас; и ми се већ ресегнирамо да идемо даље до — Крфа! Кад под Оцињем ево Бога ми добре лађе с краја. Оцињани, прави соколови на мору, приступају као да

је најљепше вријеме, ускачу на параброд, узимају наш пртљаг, и том њиховом равнодушношћу и нас храбре. У час је била пуна лађа, јер осим нас из првог мјеста било је још неколика путника. И ми се отиснусмо од *Делфина*, гледајући што ће сада бити, гдјели ћемо пристати, да се искрцамо, јер пред собом не видимо него како се морски валови разбијају о хридице, на којима стрше у вис зидине града Оцињског, пењући се уз њих запленушени. Али Оцињани, стари на гласу поморци, знаду гдје ће и како ће. То им на лицу читамо, па се ни мало не бојимо. И иза једногвала и другог уђосмо између онијех хридина као у један мандраћ са игалом финијем пијеском застртијем. Ал' ако смо у заклону од удараца валова, море унутра не стоји мирно него како валови надвор ударају и одбијају се, тако и нашу лађу по оном игалу час напријед баца, час к себи повлачи, докле су нам с игала прихватили повраз. Па онда загазише Цигани и по двојница стадоше нас искрцавати на сухо, зграбивши по једнога за бедре, а ми њих около града. И тијем је свршио овај мој први пут по нашем мору.

У идућем писму наставићу ти о мом пребивању у Оцињу и повратку преко Бара и Сутормана на Цетиње.

Л. Томаповић.

Њижежни преглед.

Илија И. Вукићевић. Приповијетке I. Београд. 1890. Цијена 1 динар.

Највише се ради на нашој приповијетци у Шумадији. М. Миличевић, Владан Ђорђевић, Милорад Шапчанин, Милован Глишић, Лазар Комарчић, Лазар Лазаревић, Јанко Веселиновић — све су ово имена добро позната на пољу наше приповиједачке књижевности, према којима толико имена не би могли скупити у цијелом осталом Српству. К овијема се придружује ево и Вукићевић првом свеском својих приповиједача, које смо већ читали по нашіјем листовима.

У првој — *Све сам знам!* — сеоцка кућа живи у лијепоме складу домаћему. Но тај рај претвара се брзо у пакао. Домаћин доводи дома покрај жене живе лијепу јараницу, као тобож да јој буде од

помоћи. Жена трпи и плаче кад је нико не види, пошто није могла то зло да предупреди. Узалуд су се од њега сви бољи људи удаљили. Узалуд су га пријатељи и опомињали. Док му једном не удри најстаријег сина — те добро. То оца разјари, и ишћера је из куће. А кад му се син оженио, дозвола га преда се и рече му: „Од сад памет у главу! Пази ову твоју жену као очи у глави... Нико ти неће бити као она. Немој да ти себе помињем. Све сам знаш!“

У другој — *Под багреном* — опет гледамо како један мајстор живи у лијепоме љубави са својом младом лијепом супругом. Једном се справљају заједно на вањар. Жена тражи иглу да нешто припучи. Муж се нашалио: „Мени си лијепа и тако а за другога се вађа и не спремаш“. Она писну: „Зар то да дочекам кукавица!“ То је био почетак. Отада се узјугуни. Мајстор ради да на лијепе заглади, али све горе. Не попушта; па још стаде да му пркоси. Стане пред дућан, па кад наиђе који момак или млађи човјек, а она очима за њим. Па као да га је и помрзла. Јадноме Милети прођоше весели данци. Већ је ставила и образ под ногу. Једног сусјода не само гледа, него се и ноћу с њим састаје. То је и Милета већ опасно. Од јада већ изгледа као очајник. И пак још живе заједно. Сједе заједно за трпезом и не проговарају. Он онет покушава на лијепе. Али не помаже ништа. Дошло је до тога, да су му почели пријатељи говорити о ноћнијем састанцима женинијем му са онијем сусједом. Не зна већ што ради. И калфе Милетине то све виде. Па су га видјели ноћу под багреном, гдје некога чека. И једне ноћи ту ухвати невјерницу са сусједом. Није им ништа учинио, него сусједу наложио, да је дома води; а он се опет оженио.

У трећој — *Јели жив?* — газда Алекса послало се. Мисли: „ко смије са мном?“ Па навалио на сусјода Мојсила, да му прода једну ливаду. Овај неће да је продаје. „Кајаћеш се!“ запријети му Алекса. И наста између њих непријатељство, право ратовање, које тек прекида рат с Турском. У то били Алексеу закметили, па сию у судницу и ста писати, ко ће на границу. И записао Јашу, јединца Мојсилова, противу закона, из мржње. Родитељи му стари остадоше као посијечени. Али се Јаша

као јунак прославио и обрадовао кућу. Се-ло се купи на весеље у њу; а Алекса још ништа не зна за свога Новака; и у његовој кући завладало очајање. Ал' брига очина савлађује ону силу Алексину, па голова бану у Мојсилову кућу. „Јели жив?“ — јекну Јаши. „Жив је и здрав и колико сјутра ето га!“ — обрадује га Јаша. Да Алексеу не прихвати Мојсило са ближњима, паде од радости. И ту се помире.

У четвртој — *Два растања* — бата приспио да се жени, али од стида још није ниједну дјевојку ни погледао. У кући је на женидбу још млађи му рођак Милета, па батун нагони, да се жени, па ће и он. И бата се загледао у Гроздану, ал не може Милети да каже од стида. Најпослије му открије тајну. То Милету убије, јер је и он био бачио око баш на Гроздану. Али се савлада. Како би брату отео дјевојку? Што би реко стриц и стрина? Кад му није суђено, шта ће! А бата се опет крије од Милете; стида се; не смије га у очи погледати. Кад се опет сами нађоше, пита Милету, јели му казао родитељима. „Ја шта!“ — „Их грдан! а што рече он?“ — „Да те жене, ја шта ће?“ — И бата се оженио. Стари Петар чини велико весеље, па у томе весељу гледа Милету: „Види га, какав је! Још њега да оженим, па последије вала да умрем.“ — Ал Милета другу мисли. Нагони га стрина, нагони бата — све узалуд. Кад му Гроздана није била суђена, неће ни другу. Ал' то не смије никоме открити, него тражи које-какве изговоре. Понајбољи му је, што се боји какве напасти, да ону слогу кућу не замути. А Гроздану пази као сестру. У кући прави рај, само да се још Милета хоће оженити! Ал не протече пуна година, а Гроздана родила шћерку па умрла. Бата се опет оженио и син му се родио. Тада Милета прихвати Грозданину шћерку Росу као рођену, кад своје нема. Кад нарасте није било љепше цуре. Милета је уживао, али је ваљало да се и с њом растане — усређио је за момком, којег је љубила.

У петој — *Под својче* — чича Марко и Круна прихватили из севапа сироче Паву и подигли је. Приспјела је већ и на удадбу и гледа Рајка. А Рајко њу. Но он ваља да иде у војнике; а ту је удовац Јеротије; живи добро. И Круна се заузме да је вјери за њим. Пава

се противи, ал' Круна мисли да се то стида. Вјеридба је свршена и справља се пир; но сиромаш Јеротије види, да га Пава не може ни видјети; каже Круни, ал она му одговара, да је то стид. — „Ја што би ти? дјевојка је!“ — Ал' уочи пира утече из куће по снијегу, а не зна гдје ће. Иде пртином напријед, ал' зло вријеме у пу-стоме пољу савладало је, под старијем бријестом, на распућу. И ту паде. Али срећом Милојко наљего колима, па је ту видео и прихватио на кола обамрлу, и живот јој спасао, те је зором доведу чича-Марку. Кад се Рајко с војнице повратио дома, вјенчао је Паву, а Јеротије му је кумовао.

Ово су предмети приповиједака. Прве двије су из брачног живота. У једној и у другој видимо како супрузи живе срећно и задовољно; ал у првој муж нарушава ту срећу, а у другој жена; и онај рај земаљски претвара се у пакао, који нас згражава. И ш чега све то? У првој видимо добру жену, добру мајку и добру домаћицу. Немани прамка на небу њиховог брачног живота. Али се муж загледао у лијецу удовицу Савку, и нагон животињски савлађује све: и љубав супрушну, и љубав очинску, и корист кутњу, и стид љидски, и страх божји. Па пошто се наситио, повраћа се опет својима. А у другој жена из простога југунлука и пркоса тражи другога; што мужу, који је не престаје љубити, не подноси образ и раскида брачну свезу. И овдје видимо, како невјери жениној нема лијека, дочим има мужевљевој. Ако је писац хтио истакнути ту неједнакост, која влада бар код нас Срба, он је овијема приповијеткама успио.

Но ако има у нашем народу овакви-јех порока, има и врлина, што свједочи Милета у четвртој приповијетци. Његова љубав према Гроздани и према миру кутњему сасвијем је разумљива. Он љуби Гроздану тако, да не допушта већ ниједној да њено мјесто заузме; али љубави тој неће да жртвује љубав, која га је подигла и која му чича-Петру чини, да посред пира синовљева у њега упре очи: „Види га, какав је! Још њега да оженим, па последије... вала да умрем!“ Ово Милетино пожртвовање, па његова љубав према Гроздани, која се у сестринску била претворила, и последије њене смрти, око Росе савила, да је закрили од маћехине љубави, мора

да годи свакоме доброме срцу, особито српскоме, непоковареноме, које то добро разумије.

Подсвојче нам представља обичну тежњу нашијех старијех, да удоме не само *подсвојче* него и рођено дијете у добру кућу, па и ако нијесу увјерени, да оно љуби друга, кога су му они нашли; и у нашем народу простоме, непоковареноме, томе се кћери слијепо покуравају, а камоли не подсвојчад! За то, у овој се приповијетци не огледа народни живот, већ можда какав изузетак.

Приповијетци *Је ли Жив?* предмет је опћечовјечански. Брига очинска јача је од сваке човјечије страсти. То је писац хтио доказати, и успио је.

Као првенчад млада приповиједача нас су ове приповијетке задовољиле и ми их препоручујемо нашим читаоцима. Оне нам откривају лијепо дар и добар правац, те нас овлашћују да се и бољему надамо од њиховог ауктора, који је сада дужан, да иде напријед не толико у произвађању колико у умјетности, јер умјетности нема краја а живот је наш кратак. Лазаревић је мало написао, али оно мало такво је, да му је дало првенство на пољу приповијетке наше и име обесмртило!

ПЕДЕСЕТА.

У малом збору припознатијех првака наше књижевне републике *Лазо Костић* одавна је заузео једно од најодличнијех мјеста, те није чуда, што су се његови књижевни другови и пријатељи из близу и из далека сјетили његове педесете, навршене почетком ове године, и — мило му или жао — огласиле је у српскоме свијету.¹⁾

1) Иницијативом уредништва Н. Зете његови цетињски пријатељи и поштоваоци приредили су му вечеру у великој гостионици, на којој је било до 40 учасника, међу којима је било преставника из највишијех кругова. Наш сарадник и новонаименовани бригадир Поповић-Липовац говорио му је званичну здравицу, на коју је слављеник одговорио лијепом здравицом Његовом Височанству Књаза, каква је тек могла потећи из овако пјесничког и патриотског срца. Друштво раадрагано вгоднијем пјесмама и здравцама разишло се тек у 2 уре по поноћи.

То одлично мјесто даје Лазу Костићу најприје његов пјеснички рад. Његове двије трагедије *Максим Црнојевић* и *Пера Сегединцац* признате су међу најљепшијема од те врсте производа наше књижевности; а поред њих пружио нам је у лијепом преводу *Ромео и Јулију* па *Хамлета* великог драмског умјетника *Вилхелма Шекспира*. И као лирски пјесник Костић нам је обогатио књижевност. Његове су пјесме изашле у двије књиге; особито су му баладе лијепе, међу којима *Самсон и Делила* остаје међу најсавршенијема умјетничкијема уопће производа наше књижевности.

Но Лазо Костић није само пјесник — он је један од највећијех нашијех учењака и мислиоца. То свједоче његови философски радови: *Основа љепоте у свијету с особитијем обзиром на српске народне пјесме* — па *Основно начело, критички увод у општу философију*. Оба ова рада добила су расписану награду Матице Српске. О првој се овако изражавају референти матичини у своме извјештају: „Једно од главних начела, на коме је основао своју науку велики енглески природњак Дарвин, то је познање: да укрштај у природи ствара увијек најбоље врсте. Само што је то увиђење, по спорој природи индуктивне методе, још врло скручено, те га и сам Дарвин примјењује само на сферу плођења. — Још није није приушао, да то преважно и чини ма доказано признање нарави животињског и биљског плођења рашири на цио круг познатих нам појава. Па ни у самој области плођења није се још ни почело испитивати, за што то тако бива. Дарвину је доста, што је видио добре пошљедице укрштаја. — Али влада тога начела, та основна мисао свијета, та праистина живота — начело укрштаја, у свима видовима му, познаје се не само у свима тјелесним, спољашњим појавама, већ у цијелој радњи човјечијег ума и срца, па и у самоме царству љепоте, на име у пјесничком, гдје се оно најљепше развија. — Да то начело, начело укрштаја влада свијетом, то разлаже и доказује и писац врло оштроумно у својој расправи“. Па на другом мјесту: „Да се то све дозна и докучи, радили су неки научењаци дедуктивном методом, која из општих закона изводи поједине појаве, а други су пошли индуктивним путем, да из појединих познатих појава саставе још не-

познати општи закон. — Писац укрштајем те двије методе долази до онога, што је хтио да докаже. Једна му је узданица успјеху како у животу тако и у науци: *слога те двије велике стране научне методе, управо укрштај та два правца*“. Па завршују свој извјештај овако: „морамо се дивити његовом труду, којим је сабирао градиво, да догради своју тешку, завојиту зграду; морамо се поклонити његовом великом разноликом знању, што га је развио око тако мучнога посла; морамо признати, да тај његов рад, који ће у ученом свијету бити од великог замахаја, заслужује наше потпуно признање, заслужује и већу награду од оне, што је расписана за такво дјело“.¹⁾ А о другој његовој радњи веће: „Др. Л. Костић, који је начело укрштаја у пређашњој својој расправи као основно начело љепоте тио да изнесе, износи данас исто начело као основни камен цјелокупне своје философске системе“; тер тврде, да су се увјерили, проучавајући ово дјело, „да је др. Л. Костић у овом своме новом дјелу још дубље ушао у суштину своје мисли и да ју је новим доказима и новим разлозима поткријепио“.²⁾ Одиста, када узмемо у руке ове радње Лазове, с једне стране морамо уживати гледајући Србина, пуна тако различитог знања и способна да тијем знањем тако продире у царство философије; а с друге стране морамо се поклонити пред вољом, која до толикога знања долази.

По таленту примљеноме с више, и по богатству знања стеченога његовијем трудом, а у лијепом здрављу, које ужива, ми се можемо надати, да ће Лазо Костић у другој својој педесетој бар још толико привриједити у умну српску ризницу, колико је у првој привриједио, тијем прије што се већ одомаћио на огњишту Његошеве појезије а под окриљем Књаза-Пјесника.

Наши Листови.

Нашим учитељима препоручамо **Школски Лист**, што ступа у XXIII годину живота свога под уредништвом дичног Србина г. **Н. Ђ. Вукићевића**, велезаслужног

књижевника и педагога, чији позив на претплату донесосмо у првом броју. Обраћамо мажњу на *спуштеном цијену за претплатнике из Црне Горе* — само 1 фор. на годину! Заиста, требало би да га сваки учитељ црногорски прима.

На исти начин препоручамо **Домаћи Лист**, што у *Солбору* издаје и уређује г. **Штеван Коневик**. Овај лист за домаћу економију требало би да држи свака кућа наша, у којој ко знаде читати. Излази два пута на мјесец на читавом табаку а не стоји већ 2 фор. на годину!

Пред нама су три пошљедње свеске **Љетописа** од прошле године. У њима се довршују радње започете у првој свесци, и донос се још шљедеће: Треба ли да нам је књижевност патриотична? од **М. Цара**; Српска демократија у средњем вијеку од **Драгутина Илића**; Др. Јосиф Панчић као педагог, од **Ј. Миодраговића**; Од Биограда до Рашке. Успомене с пута од **М. Живковића**; Нови прилози за познавање вина, од **М. Петровића**; Кринка — трагедија од **Н. В. Ђорђића**; Дарови неба — пјесма од **Војислава**; Књижевност: На селу и прелу од **П. Адамова** и Из Црне Горе и Приморја. Приповијетке **Сима Матавуља** — оцјена **М. Пејковића**; говори у свечанијем сједницама књижевног одјељења **М. Српске**: У спомен Јавову Игњатовићу о св. Сави г. 1890 говорио др **М. Савић**; Читула: **Васа Јагзовић**, народни добротвор; Гласник из српског и словенског свијета: Прослава 40-годишњег књижевног рада **Змај-Јована Јовановића** у Кишфалудијевом друштву у **Б. Пешти**; Преглед повјеснице словенских књижевности: Књижевност у Словенаца — од дра **Штевана Павловића**; Изводи из записника књижевног одјељења 1890 године.

Све су ово радови, које књижевни одбор Матићин оцјењује и награђује, и за то би излишно било овакав часопис препоручати. Излази у тромјесечнијем свескама, а цијена му је 2 фиор. на годину.

Примили смо прву овогодишњу свеску **Биоградског Наставника** за **Јануар** и **Фебруар** с овом садржином: 1. Философска настава у нашим средњим школама од дра **Љ. Недића**; 2. О јеличком метеориту и о

1) Љетопис матице српске књ. 131.

2) „ „ „ „ 141.

метеоритима у опште од *А. Стојаковића*; 3. Један математички задатак са професорског испита од *Ст. Давидовића*; 4. О настави минералогije у средњим школама, написао др. В. Курц, превео *П. С. Павловић*; 5. *Glagolitica. Vürdigung neuendeckter Fragmente. Von Dr. Jagić.* Реферат *Љ. Стојановића*; 6. Школска реформа: а, О преуређењу учитељских школа у нас од *Ј. Миодраговића*; б, Питање о средњим школама у Немачкој од *М.*; 7. Професорско Друштво: Из управиних записника. Хонорисање штампаних чланака у *Наставнику* за г. 1890; 8. Просветни записи: Рад у школи и за Школу (Живи језик на испиту зрелости. Немачки језик у средњим школама у Француској); 9. Некролог (*М. Тенковић*); 10. Библиографија.

Наставник излази у двомјесечнијем свескама од 5—6 табака и долази на годину 5 фиорина. Претплата се шиље г. *В. Димићу* проф. I. гимназије, Биоград, Поштанска улица, број 18.

Нови Васпитач, орган за педагошку књижевност, што излази у *Н. Саду* у мјесечнијем свескама под уредништвом г. *Мити Мешковића*, ступио је ове године у четврту годину свога живота. У првој и другој овогодишњој свесци осим осталих стручнијех радња доноси врло интересантан чланак под насловом *Улив Кирићева дјеловања на народну школу*. Цијена му је 3 фиор. на годину а за Србију 8 динара. Најбоља је препорука овоме листу име његова уредника, који је својијем радом на педагошком пољу заузео мјесто међу најбољијема српскијем педагозима.

Претплату и писма ваља слати самом уреднику у Бјеловар.

Примили смо **Просвјетни Гласник**, службени лист министарства просвјете и црквених позлога Краљевине Србије, што у Београду излази у мјесечнијем свескама под уредништвом г. *П. Ђорђевића*.

Осим службенога дијела, радње главног просвјетног савјета и школског летописа, у рубрици *Наука и Настава* ова јануарско-фебруарска свеска доноси шледеће радње: Поглед на наш политички и књижевни развој у XV. вијеку од *Св. С.*

Симића; Флористика Босне и Херцеговине од *Ж. Јуришића*; Непосредно изналажење осовине у централној пројекцији купиних пресека од *Ст. Давидовића*; Историја палеонтологије од *Св. Радовановића*; Прилошки к српском рјечнику од *Ј. Максимића*; Какав треба да буде програм из латинског језика у VII и VIII разреду од *С. Максимића*; Настава читања превод с њемачког; а у рубрици *Критика и Библиографија*: Горски Вијенац, издао др. М. Решетар, реф. од *Љ. Стојановића*; Луѓановскиј. Горњи Вѣнац, реф. *Љ. Стојановића*; Косовска споменица, реф. *Љ. С.*; *Vienas zabavi i pousi*, бр. 1—5 г. 1891, реф. *Св. С. Симића*.

Г. Љ. Стојановић овако почиње свој реферат Решетарева издања Горског Вијенца: „Кољак тешкоћа у *Горском Вијенцу* има и за нас Србе, а камо ли за странце, осјетио сам тек онда, кад сам га прије неколико година читао у Бечу са г. Кирстеном, и кад је ваљало сваки стих страним језиком казати. Тад сам јако осјетио потребу једнога издања, коме би био додан опширан коментар тежих мјеста. Таквог издања ми до сад нијесмо имали (јер Љубишино издање неће нико озбиљно за такво узети). Ту празнину у нашој књижевности предузео је да поцуни г. Решетар свим својим издањем, и он је тај тешки задатак — то одмах изјављујемо — врло добро извршио. За то га ми најтоплије препоручујемо, а школске књижнице никако не би требале да буду без њега“. Па признајући да је „много лакше сада исправљати и попуњавати него изнова га посао радати“ — претреса опширно г. Решетарев коментар, чим му пружа први драгоцен прилог. Г. С. овај свој реферат завршује шледећом угодном вјешћу: „Мило ми је што овом приликом могу јавити, да ће скоро изићи Г. Вијенац и на шведском у преводу г. *А. Фреда Јенсена*, познатог већ у шведској књижевности преводом Пушкиновог *Онегина* и Шчедринових скица. Г. Јенсен се бавио и у нашој средњи и изучавао језик и нашу новију и народну књижевност. Поред осталог превео је и *Горски Вијенац*, написао му опширан увод о владици—пјеснику и додао опширан коментар. Тај свој превод поднио је на конкурс шведској академији и добио — од 56 конкурената — другу награду: повећу злат-

ну медаљу, на којој је на једној страни слика оснивача, краља Густава III и година оснивања академије 1786, а на другој девиза академије: *Snille och Smak* (гевје и укуе). У одлуци академијској вели се, да је превод врло срећно испао, а да је оригинал чудноват и интересан, јер се необично а често и заносно огледају у њему обичаји и погледи цијелог једног племена.“

А свој реферат о руском преводу Горског Вијенца, који је у Москви изишао још год. 1887 (а ми тек сада за њ чујемо!), господин Стојановић овако почиње: „Кад је г. Решетар онако незадовољан са Кирстеовим преводом Г. Вијенца, што ли ће он рећи, кад прочита руски превод? Погрешке и нетачности у немачком преводу могу се избројати, и према величини спјева и према тешкоћама у разумијевању смисла (а колико таквих тешкоћа има, јасно се види из овог најновијег издања) слободно се смије тврдити, да их није много. И за такав превод г. Решетар вели: „О самом њемачком пријеводу нећу и не могу да судим, али опет смијем слободно рећи, да се бистро види, да га није пјесник преводио већ филолог.“ За овај руски превод могу ја са своје стране слободно тврдити, да га није преводио ни филолог ни историк, а пјесник.... то нека пресуде његови земљаци.“ Тијем се ваљда може протумачити дубоко ћутање, у које је потонуо тај превод г. Лукјановског.

Још нам је П. Гласник донио радосну вијест, да ће до Ускрсења изаћи из штампе од Вуковијех списа I књига, женске пјесме; а да је и од рјечника Вуковог сложено већ 6 табака. Било је већ вријеме!

Цијена је листу изван Србије 15 динара (франака) на годину.

Приликом лањског протеста биоградске школске омладине противу познате Комаров-Заријанске карте балканског полуострва, на нарочитом збору рјешила је иста, да изда вјерну етнографску карту свију земаља, које Срби насељавају. Сада пјевачко друштво биогр. д. великошколца Обилић почело је издати *Обилићеве вечери*, од којих је чет. приход намијењен изрази поменути карте. На ту сврху исто друштво рјешило је, да те *Обилићеве вечери* и штампом издаје покренувши нарочити гласник под насловом *Гусле* И ми смо већ први

гласник примили, у ком наводимо шљедеће радње у прози: 1. Нешто о обичајима и пјесмама Срба у Старој Србији и Македонији од М. Вуковића; 2. Милош Обилић у народнијем пјесмама од М. Миларовића; и 3. Народна музика од Ј. Миланковића. Осим тога ту је говор Б. Нушића под насловом *Дарак са Косова*, и неке пјесме декламоване на тијем вечерима.

Већ наслови поменутијех радова показују праваца а и занимљивост њихову: а тежњу им саме вечери означају. С тога ово издање књижевно заслужује одзива а *Обилић* признања са свијех страна српскијех. Цијена је свесци по динара.

Одговори Уредништва.

Фоча. Родољуб. — Ваши путописи са тијех непознатијех нашијех крајева много више могу занимати неголи многи пјесници-почетници; с тога су путописи много благодарија радња од пјесама, а при томе и много лакша, па се у њима на погодна мјеста може дати одушке и пјесничком надахнућу-патриотском, љубавном, елегичном и у прози и те како! а то се држите привијех, које би смо радо штампали; а слова црквено-словенскијех имамо, ако би требала аа какав стари натпис. Оно друго би могли послати да прочитамо, па би смо ви онда могли рећи, дали је аа наш лист. Лист ћемо вам слати по вашој жељи с пријатељским поздравом.

Сомбор. Г. Ш. К. — Бистели ијеровали? још нас није дошло да онај превод прочитамо; а оно друго, боље би било, да се отуда чује... Пријатељски поздрав!

Врховине Г. М. С. К. — Примили смо и знала ви цијена. На ваш предлог радо пристијемо. Пријатељски поздрав.

Одговори Администрације.

Беч. Срп. Акад. Друштво „Зора.“ Послали смо вам све тражене свеске, осим јулске од I-ве године, које одавна немамо.

Ријека код Гruzа. Г. М. Н. — Ви сте подмирили прегилату аа прошлу годину 1890-ту.

Београд. Дружина Гимназијалаца. — Подмирена је цијела ова година.

Раковац. Литерарно љачко друштво. — Пристајемо као остали листови на трећину.

Киниско-поље. Г. С. С. Пристајемо.

Грац. Г. В. В. Од прве године немамо шљедећих свезака: 6, 7, и 11; с тога нијесмо могли Вашу наруџбину извршити.

Батум. Г. С. К. Преостају Вам код нас два рубља на Ваше расположења.

Приједор. Г. В. К. Преостаје вам код нас преко овогодишње прегилате још 1 флорин.

Карловац. Г. Ш. Т. Послали смо вам све свеске од прошле године и учинили по вашој жељи.

Одинь. Ч. С. В. Примили смо у реду.

Б. Нови. Г. В. Р. Учинили смо како сте наредили.

Уређује Др. Ј. Тојановић.